

■ Av. Doç. Dr. Esra KATIMAN* ■

HAYVANLARI KORUMA KANUNUNDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUNUN İZDÜŞÜMÜ: EVCİL HAYVAN VE İNSAN HAKLARI KESİŞİMİ, TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI HUKUK SORUMLULUKLARI

PROJECTION OF THE LAW AMENDING THE ANIMAL PROTECTION LAW: INTERSECTION OF PETS
AND HUMAN RIGHTS, INTERNATIONAL LEGAL RESPONSIBILITIES OF TURKEY

ÖZET

Bu makale, 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu’na getirilen değişikliklerin Kanunun eski ve yeni hali ile karşılaştırmalı analizini uluslararası hayvan ve insan hakları boyutuna taşımayı amaçlamıştır. Makalede mevcut Kanunun eski ve yeni halinin uluslararası hukuk bakımından değerlendirilmesi iki açıdan yapılacaktır. Birinci bölümde, 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu hükümlerinin evcil hayvan hakları söz konusu olduğunda devletlerin sorumluluk kuralları çerçevesinde hangi uluslararası yükümlülükler altında oldukları; ikinci bölümde ise muhtemel hayvan hakları ihlallerinin insan hakları hukukunu nasıl devreye sokabildiği konusu, hayvan hakları alanındaki gelişmeler ve yeni ekolojik düzenin verileri ışığında, incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hayvan Hakları, Hayvan Refahı, İnsan Hakları, Etik, İnsan Onuru, Uluslararası hukuk ihlali.

ABSTRACT

This article aims to bring the comparative analysis of the amendments to the Animal Protection Act No. 5199 (with the old and new versions of the Act) to the international dimension of animal rights and human rights. In this article, the relevant law (old and new versions) will be assessed in terms of international law from two perspectives. In the first part, taking into account Law No. 5199 on the Protection of Animals, we examined what are the international obligations of states in the framework of the rules of liability for the rights of companion animals. In the second part, in the light of developments in the field of animal rights and the data of the new ecological order, we examined how possible violations of animal rights can trigger human rights law.

Keywords: Animal rights, Animal welfare, Human rights, Ethics, Human dignity, Violation of international law.

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 15.08.2024 Kabul Tarihi: 04.10.2024

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3878-4413>

İzmir Barosu, İzmir Ekonomi Üniversitesi Milletlerarası Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Başkanı, Öğretim Üyesi, av.esrakatiman@gmail.com

GİRİŞ

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Rize Milletvekili Harun Mert ve 79 AKP milletvekili tarafından sunulan 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanununda¹ Değişiklik Yapılmasına Dair 2/2275 numaralı Kanun Teklifinin², 30.07.2024 tarihinde, TBMM Genel Kurulu'nda oy çokluğu ile kabulü ve akabinde Anayasa'nın 89. maddesi gereğince Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak 02.08.2024 tarihinde 32620 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanması ile birlikte 7527 sayılı Kanun³ yürürlüğe girmiş ve sonuç olarak 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nun kimi hükümleri değiştirilmiştir⁴. Yapılan başlıca değişiklikler şu şekildedir : 30/7/2024 tarihli ve 7527 sayılı Kanunun 1. maddesiyle, bu fıkra da yer alan “Kanunun amacı;” ibaresinden sonra gelmek üzere “insan, hayvan ve çevre sağlığı gözetilmek kaydıyla” ibaresi eklenmiş; 3. Maddenin e) fıkrası ile sahihsiz hayvan tanımı “Sahipsiz hayvan: Sahipli hayvanlar dışında kalan evcil hayvanları” şeklinde değiştirilmiş; aynı maddenin sırasıyla ı), j), k) bentlerinde yer alan ev hayvanı, sahipli hayvan ve hayvan bakımevi terimlerinin tanımları değişikliğe uğramış⁵; 30/7/2024 tarihli ve 7527 sayılı Kanunun 2. maddesiyle, k bendinde yer alan “ve hayvanların rehabilite edileceği” ibaresi “, hayvanların sahiplendirilinceye kadar barındırıldığı ve rehabilite edildiği” şeklinde değiştirilmiştir. En önemli

¹ 24.06.2004 tarihli 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu, 01.07.2004 tarihli 25509 Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir: bkz. (Eski metin): <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040701.htm#2>

² 12.07.2024 tarihli, 2/2275 Esas numaralı Hayvanları Koruma Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi metni için bkz.: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y2/T2/WebOnergeMetni/df2c98ac-4cb1-4003-9c07-935b00f06b0e.pdf>

³ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/08/20240802-5.htm>
Çevre ve Orman Bakanlığının Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği için ayrıca bkz.: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060512-7.htm>
Ev Hayvanlarının Üretim, Satış, Barınma ve Eğitim Yerleri Hakkında Yönetmelik için, bkz.: <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=15374&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5>

⁴ 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanununun değişiklikleri içeren yeni metni için bkz: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5199&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

⁵ Değişik hali ile j) (Değişik: 30/7/2024-7527/2 Md.) bendi: “Sahipli hayvan: Bir kişi, kuruluş, kurum ya da tüzel kişilik tarafından sahiplenilen, bakımı, aşıları, periyodik sağlık kontrolleri yapılan ve Bakanlık veri tabanına kaydedilen ev hayvanlarını” şeklindedir.

değişikliklerden biri, “İlkeler” başlıklı 4. Maddenin b bendinde yer alan “Evcil hayvanlar, türüne özgü hayat şartları içinde yaşama özgürlüğüne sahiptir. Sahipsiz hayvanların da sahipli hayvanlar gibi yaşamları desteklenmelidir” ilkesinin tamamen kaldırılmış olmasıdır. 30/7/2024 tarihli ve 7527 sayılı Kanunun 15 inci maddesiyle, 5. Maddenin birinci fıkrasında yer alan “veya ona bakan” ibaresi ve dördüncü fıkrasında yer alan “ve kontrollü hayvanları bulundurma ve” ibaresi metinden çıkarılmıştır; 6. Maddenin 1. Bendinde yer alan “, 3285 sayılı Hayvan Sağlığı Zabıtası Kanununda öngörülen durumlar dışında” ibaresi “kanuni istisnalar hariç” şeklinde değiştirilmiştir. 30/7/2024 tarihli ve 7527 sayılı Kanunun 5 inci maddesiyle, 13 maddeye eklenen 1. bentle “Bakımevine alınan köpeklerden; insan ve hayvanların hayatı ve sağlığı için tehlike teşkil eden ve olumsuz davranışları kontrol edilemeyen, bulaşıcı veya tedavi edilemeyen hastalığı bulunan ya da sahiplenilmesi yasak olanlara 11/6/2010 tarihli ve 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanununun 9 uncu maddesinin üçüncü fıkrasında belirtilen tedbir uygulanır” hükmü getirilmiş; eklenen 2. Bentle “Yerel yönetimler sahihsiz köpeklere ilişkin yürüttüğü iş ve işlemlerde Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi kapsamında gerekli idari tedbirleri almaya yetkili” kılınmış ve 13. Maddenin son fıkrasında yer alan “Öldürme esas ve usulleri” ibaresi “Öldürme ve ötanazi işlemine ilişkin esas ve usuller” şeklinde değiştirilmiş; Ek madde 1’de yapılan değişiklik ile “ayrılan kaynağı hayvan bakımevi kurmak, sahihsiz hayvanları toplamak, rehabilite etmek veya sahiplendirilinceye kadar bakmak için sarf etmeyen ya da bu kaynağı başka amaçlar için sarf eden belediye başkanı ve belediye yetkililerine altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilmesi” hükme bağlanmıştır.

5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu’na taşınan bu değişiklikler yasallaşma süreci içinde kamuoyunda büyük tartışmalara sebep olmuş; toplumun büyük bir kesiminin tepkisini çekmiştir. Kanun teklifi ile getirilecek değişikliklerle esas itibarıyla neyin amaçlanmış olduğu ve sonuçlarının neler olacağı, mevzuat bakımından, Türkiye Barolar Birliği Hayvan Hakları Komisyonunun “Hayvanları Koruma Kanununda Değişiklik

*Yapılmasına Dair Kanun Teklifine İlişkin Hukuki Değerlendirme*⁶ başlıklı yazısında ayrıntıları ile alınmıştır⁷.

Bu makale, 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'na getirilen değişikliklerin Kanun'un eski ve yeni hali ile karşılaştırmalı analizini uluslararası hayvan ve insan hakları boyutuna taşımayı amaçlamıştır. Bu nedenle tekrara düşmemek için, yapılan değişikliklerin -yazarın da katıldığı- muhtemel sonuçları hakkında, Türkiye Barolar Birliği Hayvan Hakları Komisyonunun "Hayvanları Koruma Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifine İlişkin Hukuki Değerlendirme" başlıklı yazısı esas alınacak ve gerektiğinde söz konusu rapora gönderme yapılmakla yetinilecektir.

Makalede mevcut Kanun'un eski ve yeni halinin uluslararası hukuk bakımından değerlendirilmesi iki açıdan yapılacaktır. Birinci bölümde, 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu hükümlerinin evcil hayvan hakları söz konusu olduğunda, devletlerin sorumluluk kuralları çerçevesinde, hangi uluslararası yükümlülükler altında oldukları (I); ikinci bölümde ise muhtemel hayvan hakları ihlallerinin insan hakları hukukunu nasıl devreye sokabildiği hayvan hakları alanındaki gelişmeler ve yeni ekolojik düzenin verileri ışığında incelenecektir (II).

I. EVCİL HAYVANLAR BAKIMINDAN DEVLETLERİN ULUSLARARASI SORUMLULUKLARI

A) Uluslararası Hukukta Evcil Hayvan Hakları

Hayvan hakları ile ilgili uluslararası hukuk metinleri ilk bakışta ağırlıklı olarak hayvan türlerine göre koruma sağlayan belgeler olarak dikkat çekmektedir. Bu metinler bölgesel ve evrensel nitelikli olarak çoğunlukla uluslararası andlaşmalardan oluşmakta ve metinlerin başlıklarında

⁶ Bundan sonra, "TBB raporu" olarak anılacaktır.

⁷ Türkiye Barolar Birliği Hayvan Hakları Komisyonunun "Hayvanları Koruma Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifine İlişkin Hukuki Değerlendirme", <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/hayvanlari-koruma-kanununda-degisiklik-yapilmasina-dair-kanun-teklifine-iliskin-hukuki-degerlendirme-84921>

“koruma” ve “korunma” sözcükleri ön plana çıkmaktadır. Buna karşın bu belgelerde “hak” ifadesine neredeyse rastlanılmamaktadır.

Genel nitelikli olan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (Rio Sözleşmesi), Dünya Kültürel ve Doğal Miras Sözleşmesi (UNESCO) başlıklı sözleşmeler dışında⁸, diğerleri, özel olarak ya yaban hayatına ya da belli hayvanlara ve/veya onların yaşam alanlarına dair sözleşmesel koruma alanları çizmeyi amaçlar⁹. Başlangıçta iki taraflı sözleşmelere rastlansa da örneğin Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Göçmen Kuşların Korunmasına İlişkin Sözleşme (1916), genelde çok taraflı anlaşmalar şeklinde gerçekleşmektedir. Kimisine Türkiye'nin de taraf olduğu, Su Kuşları Yaşam Alanları Olarak Uluslararası Önem Sahip Sulak Alanlara İlişkin Sözleşme (Ramsar Sözleşmesi)¹⁰, Göçmen Yabani Hayvan Türlerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Bonn Sözleşmesi), Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (Washington Sözleşmesi veya CITES)¹¹, Avrupa Yaban Hayatı ve Doğal Yaşam Alanlarının Korunmasına İlişkin Sözleşme (Bern Sözleşmesi), Antarktika Deniz Yaşamı Kaynaklarının Korunmasına İlişkin Sözleşme (Canberra Sözleşmesi,1980)¹², 1973 tarihli “Antarktik Ayı Balıklarının Koruma Anlaşması” (CCAS), Afrika Doğanın ve Doğal Kaynakların Korunmasına İlişkin Sözleşme (Cezayir Sözleşmesi,1968), Vicuña'nın Korunmasına İlişkin Sözleşme (Bolivya,

⁸ Çevre ve hayvanların korunması konusunda anlaşmalar dışında çok sayıda Bildiri ve Karar da mevcuttur: Çok sayıda örnek arasında bkz.: BM Genel Kurulu, Doğa için Dünya Şartı, 37/7 numaralı, 28.10.1982 tarihli Karar.

⁹ UYAR, Ç., ELVAN, O.D., (2023). Türk Hukukunda Kuşların Korunmasına Dair Ulusal ve Uluslararası Mevzuatın İncelenmesi
Analysis of National and International Legislation on the Protection of Birds in Turkish Law. Journal of Environmental and Natural Studies, 5 (1), 98-106. DOI: <https://doi.org/10.53472/jenas.1283186>

¹⁰ 2 Şubat 1971 tarihinde imzaya açılan Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Önem Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme'nin (RAMSAR) 28 Aralık 1993 tarihli ve 3958 Sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunmuş,15 Mart 1994 tarihli ve 94/5434 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla sözleşme onaylanmıştır (17 Mayıs 1994 tarih ve 21937 Sayılı Resmî Gazete).

¹¹ Bu Sözleşme 27/09/1994 tarihli ve 4041 sayılı Kanun ile uygun bulunmuş ve 27/04/1996 tarihli ve 96/8125 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

¹² 1959 yılında imzalanan ve ülkemizin 1995 yılında taraf olduğu Antarktika Sözleşmesi, bkz. 13.06.2020 tarih ve 31154 sayılı Resmî Gazete.

Şili, Peru'nun katılımıyla, Lima Sözleşmesi, 1979¹³), Balina Avcılığının Düzenlenmesi Sözleşmesi (Cenevre Sözleşmesi), Kutup Aylarının ve Yaşam Alanlarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Anlaşma (Oslo Anlaşması, 1973), Albatros ve Petrellerin Korunmasına İlişkin Anlaşma (Hobart Anlaşması, 2001) örnek olarak verilebilir.

Evcil hayvanlarla ilgili olarak 18 Kasım 1999 tarihinde imzaya açılan ve Türkiye'nin 4934 sayılı Kanun ile 15.07.2003 tarihinde onaylanmasının uygun bulunduğu, Evcil Hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi, özel anlaşma, *lex specialis*, niteliği ile öne çıkmaktadır.

“Hayvan hakları” ifadesi uluslararası hukukta göreceli olarak geç belirtmiştir. Evcil hayvanlar, özellikle sokak hayvanlarının hakları ve hukuki durumları için temel yönlendirici metinlerden ilki olan Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi¹⁴ etik yönden (1), Türkiye'nin de taraf olduğu Evcil Hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi (2) ise hukuki yönden incelenecektir.

1- Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesinin önemi ve hukuksal niteliği

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesinin kabulünden 30 yıl sonra, 15 Ekim 1978 tarihinde ilan edilen Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi¹⁵, kabulüyle birlikte uzun süre sosyologlar hatta hukukçular tarafından hukuki gücüne dair tartışmalı ve çelişkili ifadeler ile anılmıştır. Bildirge'nin Paris'teki UNESCO Merkezi'nde törenle ilan edilmesi, dolayısıyla BM kuruluşunun Bildirgenin ilanına ev sahipliği yapması, törende çok sayıda diplomatik temsilci olması gibi sebepler, metnin hukuksal niteliği konusunda özellikle özel hukukçuların hataya düşmesine etken olmuştur.

¹³ United Nations Treaty Collection, I-55290, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/No%20Volume/55290/Part/I-55290-080000028-051835d.pdf>

¹⁴ BABADJİ Ramdane, “L’animal et le droit : à propos de la Déclaration universelle des droits de l’animal”, *Revue juridique de l’Environnement* Année 1999 1, ss. 9-22. https://www.persee.fr/doc/rjenv_0397-0299_1999_num_24_1_3607

¹⁵ Bundan sonra, “Bildirge” olarak anılacaktır.

En çarpıcı örneklerden biri, *Dalloz, Chronique*'deki yazısında "hayvanın hukuksal kişiliğinin hukukçu Roger Nerson'un 1963'te gerçekçi bulmadığını ifade ettiği *hayvana hukuksal statü verilmesi* konusunda 'antropomorfik' hareketin bundan on beş yıl sonra, 15 Ekim 1978 tarihinde UNESCO' da Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesini oylayarak zafer elde ettiklerini"¹⁶ ifade eden ünlü hukukçu Anne-Marie Sohm-Bourgeois'dır. Benzer yanılıya düşen bir diğer Fransız ceza hukukçusu da Michel Danti-Juan'dır. O da uluslararası toplumun UNESCO aracılığıyla üstü kapalı biçimde hayvanın hukuksal kişiliği olduğunu kabul eden bir hayvan hakları bildirgesi hazırladığını not düşmüştür. Oysaki UNESCO arşivlerinde böyle bir bildirgenin kabul edildiğine dair herhangi bir belge bulunmamaktadır. Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi BM Genel Kurulunda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden farklı olarak Devletlerin onayladığı bir metin hiçbir zaman olmamıştır. Belge, özel hukuk tüzel kişiliği olan derneklerin katılımıyla Londra'da düzenlenen bir konferansta kabul edilmiş bir metindir. Bu özelliği ile Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin andlaşma tanımına girmemektedir. Hatırlamak gerekirse andlaşma "ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve (kendine) mahsus ismi ne olursa olsun, Devletler arasında yazılı şekilde akdedilmiş ve milletlerarası hukuka tabi olan milletlerarası anlaşma (mutabakat)"¹⁷ demektir.

Bildirgenin hazırlığı konusuna gelince öncelikle doğumuna etki eden olayları anmak yerinde olacaktır. Bildirgenin ortaya çıkmasına etki eden metinlerin başında, Henry S. SALT'ın 1914 tarihli "*Sosyal gelişme ile ilişkileri içinde değerlendirilen hayvan hakları*"¹⁸ eseri gelir. Gazeteci André Géraud'un 1789 İnsan Hakları Bildirgesinin 1. maddesinden esinlenerek, 1924'te kaleme aldığı ilk hayvan hakkı metinlerinden biri

¹⁶ Anne-Marie SOHM-BOURGEOIS, "La personification de l'animal, une tentative a repousser", *Dalloz*,1990, Chron., s. 33 in https://www.persee.fr/doc/rjenv_0397-0299_1999_num_24_1_3607

¹⁷ 23 Mayıs 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, BM Andlaşmalar Külliyyatı, Nations Unies, Recueil des Traités, vol. 1155, p. 331, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/french/conventions/1_1_1969.pdf

¹⁸ Henry S. SALT, *Les droits de L'animal consideres dans leur rapport avec le progres social*, Paris, H. Welter,1914.

olan¹⁹ ancak o yıllarda genelde pek yankı uyandırmamış olan çalışması, tarihsel olarak net bir şekilde, ağırlıklı olarak dinsel çıkışlı olan duyarlı varlık karşısında merhamet kaynaklı korumacılığın ağır bastığı insan merkezli doğa tasarımı, ortak paylaşılan evrenin ortak paydaşları düşüncesinin kabulüne dayalı dünya tasarımına doğru gidecek ayırımın ilk adımını oluşturur.

*Yöntem Üzerine Konuşma*²⁰ ve *Metafizik Düşünceler*²¹'in yazarı Descartes'tan beri bir makine gibi algılanan hayvandan, insan sever insancılık düşüncelerinin serpiştiği yıllarda şefkat uyandıran “duyarlı varlığa” dönüşen hayvan tasarımı, böylelikle hukuki ilişkilerde “eşya” olarak değerlendirilmekten de bir miktar kurtulmuştur. Örneğin Fransa’da ilk olarak *Grammont yasası*²² bu etkiyi yaratmıştır. Söz konusu edilen sadece evcil hayvanlar olsa da hayvan türü hukuken korunan bir varlık haline ancak XIX. yüzyılda, o da sadece kâğıt üstünde geçebilmiştir. Dönemin gazeteleri yasanın kırsalda uygulanabilirliğinin neredeyse mümkün olmadığını bahsetmektedir çünkü kırsalda cezasızlık asıl olarak kalmıştır²³.

Oysaki hayvanların hukuksal ilişki içinde değerlendirilmesine Fransa aslında yüzyıllardan beri yabancı değildi. XVI. yy. da hayvanların mağduriyet doğurduğu durumlarda, köylünün yaprak bitlerine²⁴ ya da

¹⁹ André Géraud’ya atfedilen 1. madde, yazar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “Acı ve sevinç karşısında eşit olan tüm canlılar özgür doğarlar ve haklarda eşittirler”.

²⁰ Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, (Çeviren: Murat ERŞEN), T.C. İş Bankası Yayınları, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, 2020.

²¹ Descartes, *Metafizik Düşünceler*, (Çeviren: Emir Doğan YILMAZ), Kapra Yayınları, 2021.

²² Savaşta kullanılan atların kaderinden etkilenen Fransız General Jacques Delmas de Grammont tarafından önerilen ve daha sonra Ceza Kanunu hükmünü oluşturan Grammont yasası olarak adlandırılan yasa. 1870 yılında kanunlaşan ceza hükmüne göre, “Evcil hayvanlara alenen ve kötü muamelede bulunanlar beş ila on beş frank para cezasıyla cezalandırılacak ve bir günden beş güne kadar hapisle cezalandırılacaklardır”.

²³ Bkz. 1851 tarihli gazete küpürleri:
<https://www.retronews.fr/societe/echo-de-presse/2017/12/14/1850-la-premiere-loi-de-protection-animale>

²⁴ 1587 yılında bağları telef olan Saint Julien köyü sakinlerinin başpiskoposluk yargıcı önünde açtıkları dava (bkz. FERRY Luc, Ekolojik yeni düzen (Çev. Turhan Ilgaz), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Cogito, 1. Baskı, 2020, s.9).

haşerelere karşı²⁵ dava açtıkları, açılan bu davalarda hayvanların temsiline atanmış avukat tarafından sağlandığına dair mahkeme tutanakları bulunmaktadır. Lozan piskoposu tarafından 1451'de Bern'de sülüklerin aforoz edilmesi cezasının verilmesi örneklerinde olduğu gibi hayvanların dava kazandığı görüldüğü gibi, insanların hayvanların otağına zarar vermemeyi ya da hayvanlar lehine toprak terkinini gibi köylüye yükümlülük yükleyen kararlara da rastlanmaktadır²⁶. Her durumda davanın neticesinde verilecek karar hayvanların menfaatleri ile ilgili olacağından temsilleri konusunun Orta Çağda, en azından bu örnekler ışığında, çok da tartışmalı bir konu olmadığını görmekteyiz. Bu davalarda dava süresince hayvanların haklarının, vekiller aracılığıyla, menfaatlerinin korunması temelinde yetkililer tarafından dikkate alındığı görülmektedir.

Bir uluslararası hukuk belgesi olmayan bu Bildirge hayvanlara elbette yukarıdaki tarihsel örneklerde olduğu gibi dava ya da taraf ehliyeti vermese de²⁷ hayvanın korunacak hukuksal statüsü için hem etik alanda hem de hukuk alanında etki yaymaya devam etmektedir.

2- Evcil Hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi ve kapsamı

Yaban hayatın korunması konusunda çok sayıda anlaşmaya sahip olan uluslararası hukuk, evcil hayvanlar konusunda, *lex specialis* anlaşmalarda sınırlı bir kaynağa sahip gözükmemektedir.

Evcil hayvanlar dışında kalan hayvanlar hakkındaki hukuksal çerçeve, nesli tükenmekte olanlar veya nesli/yaşam alanı tehlike altında olanlar, deney hayvanları, insan beslenmesi zinciri içine dahil olan hayvanlar gibi kategorisel ayrımlar içinde yapılmış olmakla birlikte uluslararası hukukta evcil hayvanların hukuksal durumu, insana fiziksel olarak yakın ve

²⁵ 1545'te, Amblève'de haşerelere karşı açılan dava. İbidem.

²⁶ İbid. s. 12.

²⁷ Hayvanın hukuki statüsü hemen hemen her hukuk düzeninde ve her çağda eşyaya indirgenmiştir. Akıl ve iradeden yoksun olduğu için sorumluluğu da bulunmayan hayvan, insana doğrudan bağlı tutulmuştur. Örneğin Mecelle, madde 94: "Hayvanatın kendiliğinden olarak cinayet ve mazarratı hederdir" (Cengiz İLHAN, Günümüz Türkçesiyle Mecelle, Ankara, Yetkin Yayınları, 2011).

ona bağılı yaşama yatkın hayvan türleri olarak bir bütün içinde - genelde kedi ve köpeklerden oluşmasına rağmen genel adlandırmayla ırk belirlenmeyerek (“evcil”, “domestique” (fr)) ve özel bir konuya hasredilmeden (örneğin deney konusu olma gibi) Evcil Hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi (Avrupa Konseyi)²⁸ ile tek bir genel andlaşmada ele alınmıştır.

Bu Sözleşme, hayvan hakları alanında sadece türü korumanın ön plana çıktığı ilk kuşak belgeler olarak anabileceğimiz, örneğin Kuşların Himayesine Dair Milletlerarası Sözleşme²⁹ gibi, metinlerden farklı olarak, hayvanın his sahibi duyarlı varlık olarak dikkate alındığının işareti olan ve ilk kez 13 Aralık 1968 tarihli Uluslararası Taşımacılık Sırasında Hayvanların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesinde³⁰ kullanılmış olan “hayvan refahı” (“*le bien-être*”) kavramını merkeze almış bir belgedir. Evcil hayvanlar hakkındaki hukuksal çerçevelenmede hayvan refahının gözetilmesi koşulu, yaşayan bir varlık olarak hayvan duyarlılığının özel olarak dikkate alınmasını gerektirir. Bu Sözleşme ile hayvan-insan ilişkisini düzenleyici tek asli nedeni oluşturan “*kamu sağlığından*” “*hayvan refahına*” geçiş uluslararası hukukta gerçekleşmiş bulunmaktadır³¹.

Evcil hayvanın tanımı Sözleşmeye göre dört kategoriye ayrılmıştır; evcil hayvan, insanlarla birlikte, özellikle de evde yaşayan hayvanları; bu amaçla yetiştirilen hayvanları, bu amaçla yetiştirilen hayvanların üremesi için tutulan hayvanları ve başıboş hayvanları kapsar. Bu nedenle sokak hayvanları Sözleşme kapsamına en başta evcil hayvan tanımı içinde ol-

²⁸ Bundan böyle, “Evcil Hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi” veya “125 numaralı Sözleşme” olarak anılacaktır.

²⁹ Bu Sözleşme, 01.12.1966 tarih ve 797 sayılı Kanunla onaylanarak, 17.12.1966 tarih ve 12480 sayılı Resmî Gazete’ de yayınlanmıştır. <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263673/kuslarin-himayesine-dair-milletlerarası-sozlesme.html>

³⁰ Kavramın ilk kez kullanıldığı Avrupa Konseyi Sözleşmesi 13 Aralık 1968 tarihli Uluslararası Taşımacılık Sırasında Hayvanların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (<https://rm.coe.int/1680072352>) daha sonra 10 Mayıs 1979 tarihli bir Ek Protokol’e de konu olmuş; sözleşme ise 6 Kasım 2003 tarihinde ise revize edilerek yürürlüğe girmiştir: <https://www.coe.int/en/web/conventions>

³¹ XVIII. yüzyılda Meksika’da gerçekleşen Büyük köpek katliamı kentsel düzenin modernleşmesi gerekçeleriyle krallık emri üzerine gerçekleşmiştir: EXBALIN Arnaud, «*Le Grand massacre des chiens*». Mexico, fin XVIIIe siècle», Histoire urbaine, 2015/3 (n° 44), p. 107-124. DOI: 10.3917/rhu.044.0107. URL: <https://www.cairn.info/revue-histoire-urbaine-2015-3-page-107.htm>

maları sebebiyle girmektedir. Sözleşme ayrıca başıboş hayvanı 1. maddenin 5 numaralı bendinde tanımlar: başıboş hayvan, evi olmayan veya sahibinin veya bakıcısının evinin sınırları dışında bulunan ve herhangi bir sahibin ya da bakıcının kontrolü veya doğrudan denetimi altında bulunmayan evcil hayvanı ifade eder.

B) 125 Numaralı Sözleşmenin Sorumlulukları

1- Genel yükümlülükler ve sokak hayvanları

Sözleşmenin 2. maddesine göre, Taraf Devletlerin her biri, bu Sözleşmenin hükümlerini, gerekli olduğunda, sokak hayvanları da dahil, yürürlüğe koymak için gerekli önlemleri alma borcu altındadır. Bu hüküm Taraf Devletin sözleşme karşısındaki genel yükümlülüğünün ifadesidir. Önlem alma borcu olması nedeniyle, Taraf Devlete edim borcu yüklemesi sebebiyle bu borcun pozitif bir yükümlülük borcu olduğu açıktır. Ayrıca bu ifade anlaşmanın borç yükleyen bir andlaşma olduğunun da ifadesidir aynı zamanda. Bu özelliği iledir ki Sözleşme genel, soyut ve objektif hukuk kuralları koyan “yasa-andlaşma” özelliğine sahiptir³². Konuya ileride devletlerin sorumluluğu başlığı altında tekrar dönülecektir. Sözleşmenin “Giriş” bölümü ile genel nitelikli hükümleri, sokak hayvanları hakkında da geçerlidir. Sözleşmenin genel nitelikli hükümlerinin sokak hayvanları hakkında da geçerli olmasına örnek olarak Sözleşmenin 3. maddesi verilebilir. Maddenin birinci fıkrasının içerdiği genel yasak, kamu yetkilileri dahil hiç kimse evcil hayvan veya sokak hayvanına, gerekli olmayan veya hayvanın çıkarına olmayan acı, sıkıntı veya ızdırap çekmesine sebep olamaz, kuralını barındırır. Bu yasak, hayvan refahını sağlamanın ilk koşuludur. Ev hayvanlarının terk edilmemesi ilkesi de aynı şekilde hayvan refahına dair iki ilkedden biridir. Ancak bu ilkenin tanım olarak başıboş olan sokak hayvanları için doğal olarak uygulanabilirliği bulunmamaktadır.

³² SUR Melda, Uluslararası Hukukun Esasları, Beta Yayınları, 16. Baskı, 2022, s. 26: “Yasa anlaşma, taraflar arasında istek ve amaçların birleştiği genel soyut ve objektif hukuk kuralları koyan andlaşmalara denir. Bu andlaşmalar içerik yönünden yasalara benzemektedir (...) yasa-andlaşmalar katılan devlet sayısı ve konunun uluslararası toplumun geneline hitap etmesi yönünden özellik arz etmekte ve örf ve adet kuralları olarak geniş bir etki alanına sahip olabilmektedir.”.

“Hayvan refahı” kavramı sadece hayvanın yaşamını sürdürmesi esnasında dikkate alınmaz; ölümün kaçınılmaz olduğu sınırlı durumlarda da hayvan refahının gerektirdiği koşulların özellikle sağlanması gerekmektedir. 11. madde gereği, ölüme sebep olacak tıbbi müdahaleyi yapacak uzman personel (veteriner veya deneyimli kişi) ve uygulanacak yöntem için de “hayvan refahı” kriteri geçerlidir. Ölümü sağlayacak her işlemde hayvan refahı, hayvana manen ve fiziki acı ve ızdıraptan kaçınmak için mümkün olan her şeyin yapılması anlamını taşır³³. Bu kural sokak hayvanları için de geçerlidir.

Sokak hayvanları ile ilgili Sözleşmenin 1.,2.,12. ve 13. maddelerinde ayrıca özel hükümler yer almaktadır.

2. 5199 sayılı Kanun’un kimi hükümlerinin Sözleşme açısından değerlendirilmesi

Sokak hayvanlarının sayısının azaltılması başlığını taşıyan Sözleşmenin 12. maddesi, 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanun’unun değişiklikleri içeren yeni metni bakımından özel bir önem taşır. Sözleşme başıboş hayvanların sayısının başlı başına bir Taraf Devlette bir sorun oluşturabileceğini kabul etmektedir. Böyle bir durumda ilgili devlet, başıboş hayvanların sayısının azaltılması için gerekli gördüğü yasal önlemler ve/veya idari tedbirleri almaya yetkilidir.

12. madde şu şekilde düzenlenmiştir: “*Taraf devletlerden biri, başıboş hayvan sayısının sorun yarattığını düşünürse, gereksiz ağrı, acı ve ızdırap çekmelerine sebep vermeyecek şekilde sayılarını azaltmak için uygun yasal ve/veya idari tedbirleri alacaktır*”.

Ancak Sözleşmenin Açıklayıcı Raporu 12. maddedeki bu tedbirler için “insani olma” ifadesini kullanmıştır. Açıklayıcı Rapor, Sözleşmenin, başıboş hayvanların sayılarını azaltmakta kullanılacak yöntemlerin “insani” olmasını gerekli kıldığını belirtmektedir³⁴.

³³ Sözleşme hakkında açıklayıcı rapor: <https://rm.coe.int/16800ca477>

³⁴ Avrupa Konseyi, Rapport explicatif de la Convention européenne pour la protection des animaux de compagnie Strasbourg, 13.XI.1987. <https://rm.coe.int/16800ca477>

Açıklayıcı Rapor, 12. madde a) paragrafının, başıboş hayvanların sorun oluşturması durumunda, kamu otoritelerine yakalama, tutma/alıkoyma veya sokak hayvanlarını öldürme yükümlülüğü öngörmediğini açıkça belirtmektedir.

Bu açıklama sebebiyledir ki yasal ve/veya idari önlemler çok farklı ve çeşitli olabilir. Nitekim 12. maddenin b) bendi ile devletler az acı veren ya da hiç ağrı, acı ve ızdırap çektirmeyen uygun bir yöntemle hayvanlara daimî kimlik sağlanmasını; kedi ve köpeklerin plansız üremelerini azaltmak için bu hayvanların kısırlaştırılmalarını teşvik etmeyi; son olarak başıboş kedi ve köpek bulan kişilerin, bu konuda yetkili makama bilgi vermelerini teşvik etmeyi, değerlendirmeyi taahhüt etmişlerdir. Maddenin b) bendi a) bendi çerçevesinde alınacak yasal veya idari önlemlere örnek teşkil etmektedir. Taraf Devletin dikkate aldığı belirli önlemlerin uygulanıp uygulanmayacağına da bizzat Taraf Devlet karar verecektir. Ancak ilgili devletin aldığı yasal ve idari önlemler şu şartları sağlamalıdır: eğer yakalama yapılacaksa bunun hayvanın doğası dikkate alınarak ona fiziksel ve manevi olarak en az seviyede acı verecek şekilde gerçekleştirilmesi; yakalanan hayvanın alkonması veya öldürülmesinde ise bu Sözleşmede belirtilen ilkelere uygun olarak gerçekleştirilmesi gereklidir.

Sözleşmenin öldürme başlığını taşıyan 11. maddesi öldürme için hangi şartların var olması gerektiği konusunda sessizdir. 11. madde sadece yetkili kişileri kimler olduğunu ve öldürmede izin verilen ve aynı zamanda yasak yöntemlerin neler olduğunu belirtmektedir. Buna göre öldürme ancak acil durumlar dışında veteriner veya yetkili bir diğer kişi tarafından, asgari düzeyde fiziksel ve manevi acı verecek şekilde gerçekleştirilecektir. Boğma, zehirlenme, elektrik vermek suretiyle öldürme yasak yöntemler arasındadır.

Bu Sözleşme ile evcil hayvan olarak tutulan veya bulundurulması amaçlanan hayvanların uygun bir uluslararası belge aracılığıyla yasal korumadan yararlanması öngörülmüştür. Bu amaç sebebiyledir ki Sözleşmenin 2. maddesinin 3. bendi Sözleşme'nin hiçbir hükmünün Taraf

devletlerin evcil hayvanların korunmasına yönelik daha sıkı tedbirleri kabul etmesi konusundaki yetkisine halel getirmeyeceğini öngörmektedir. Bunun anlamı “*korumanın*” esas, korumaya aykırılık niteliğinde olacak müdahalelerin ise ancak Sözleşmedeki ilke ve kurallar çerçevesinde ve gerekli olduğu müddetçe istisna oluşturduğudur. Nitekim 12. madde/a ii bendi “*yakalanan hayvanın alıkonması veya öldürülmesinde ise bu Sözleşme ’de belirtilen ilkelere uygun olarak gerçekleştirilmesi gereklidir*” ifadesine sahiptir.

Sözleşmede belirtilen temel ilkelerin ilki “Hiç kimsenin bir ev hayvanının, gereksiz acı, sıkıntı veya ızdırap çekmesine sebep olamayacağı kuralıdır”. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 8 Mayıs 1979 tarihinde gerçekleşen 3. Toplantısında, Bakanlar Komitesine, “yetkili hükümetler arası uzmanlardan oluşan komiteye, bir Avrupa sözleşmesi hazırlaması” tavsiyesini verdiğinde hazırlanacak Sözleşmenin, a) hayvan ticaretinin kontrolü ve b) hayvan nüfusunun kontrolü konularında olmasını belirtmiştir. Hayvan nüfusunun kontrolü başlığı altında ise AKPM’nin, sırasıyla, hayvan nüfusunun kontrolünü a. köpeklerin ışıretlenmesinin zorunlu hale getirilmesi (...) kentsel alanlardaki köpek sahiplerinin özel bir vergiye tabi tutulması ihtimali; b. köpek ve kedilerin ücretsiz veya düşük maliyetli kısırlaştırılmasının uygulamaya konulması; c. kamu hijyeni ve sağlığı açısından sokak hayvanlarının yok edilmesinin zorunlu olduğu durumlarda bu işlemlerin nitelikli personel tarafından, insani, modern ve bilimsel yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmesini sağlayacak tedbirleri alarak” yapılması yoluyla sağlanmasını işaret ettiğini görmekteyiz.

Sözleşme’nin özellikle başıboş hayvanların sayılarının azaltılması başlıklı 12. maddesinin Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin (bundan sonra, “VAHS”) andlaşmaların genel yorum kuralına uygun olarak yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. VAHS’nin 31. ve 32. maddeleri doğrultusunda ilgili hüküm, andlaşmanın bütünü (girişi dahil), konu ve amacı ışığında verilecek alelade manaya uygun şekilde iyi niyetle yorumlanmalıdır. Lafzi alelade yorum tekniği ilk olarak ilgili hükmün başlık adlandırmasında kullanılmalıdır. 12. madde başıboş

hayvanların sayılarının azaltılması başlığını taşımaktadır. “Azaltılması”, azaltmak, eskisinden daha az bir duruma getirmek, demektir. Azaltmak, yok etmek, ortadan kaldırmak, sıfırlamak demek değildir. Sokak hayvanları, sözleşmeye göre evcil hayvandır ve Sözleşmenin amacı evcil hayvanlara hukuksal koruma getirmek olduğundan Sözleşmenin başlığı “Evcil Hayvanlarının Muhafaza Edilmesi İçin Kurallar” olan II. Bölümünün ilk maddesinde yer alan ve Sözleşmenin temel kuralı statüsündeki “hayvan refahı” ilkesi gereği, hiç kimse hiçbir sokak hayvanının gereksiz acı, sıkıntı veya ızdırap çekmesine sebep olamayacaktır. Sözleşmenin II. Bölüm başlığı evcil hayvanlar hakkında “muhafaza” “koruma” sözcüğünü içermektedir. Bu başlık Sözleşmenin genel amacıyla paralellik taşır. Sözleşmenin genel amacı, kamu sağlığı veya kişi güvenliği değil, evcil hayvanların korunması ve evcil hayvanlara hukuksal koruma sağlamadır. Her ne kadar kamu sağlığı, kişi güvenliği gibi sebepler devletin koruma sağlama alanları içinde kalsa ve devlet müdahale yetkisinde öncelikli meşru sebepleri oluştursa da işbu Sözleşme kişi hak ve özgürlükleri alanında yani insan hakları alanında bir Sözleşme değildir. Sözleşme hayvan hakları alanında yer alan, *lex specialis*, bir özel sözleşmedir. Bu sebeple Sözleşmenin 12. maddesinde anılan alınacak yasal/idari tedbirlerin tüm sokak hayvanlarına karşı topyekûn alınması, “azaltılması” sözcüğünü içeren 12. madde başlığı ile örtüşmemektedir. Diğer yandan “Ek 1’inci maddenin “Belediyelerin sorumluluğu” şeklinde olan madde başlığı genişletilerek “Yerel yönetimlerin sorumluluğu” şeklinde değiştirilmiş, hayvanların, bakımevlerindeki bakım ve rehabilitasyonunun “sahiplendirilinceye kadar” yapılması düzenlenmiş; üçüncü cümledeki, “yerine bırakılıncaya kadar” ibaresi, “sahiplendirilinceye kadar” olarak değiştirilmiş olduğundan ve sahipsiz hayvanları toplamak, rehabilite etmek veya sahiplendirilinceye kadar bakmak için sarf etmeyen ya da bu kaynağı başka amaçlar için sarf eden belediye başkanı ve belediye yetkililerine altı aydan iki yıla kadar hapis cezası getirildiğinden sayıları milyonları bulan sokak hayvanlarının toplu biçimde ve ömür boyu olacak şekilde barınaklara kapatılmaları söz konusudur. Toplu ve ömür boyu alıkoyma Sözleşmenin 3. maddesinde yer alan yasağa aykırı nitelikte ağır bir tedbirdir.

Sözleşmenin öldürme başlığını taşıyan bir maddesi var diye ve 12. madde öldürme tedbirini nüfusun azaltılması amacı ile alınacak tedbir arasında sayıyor diye tüm sokak hayvanlarının öldürülmesine Sözleşme imkân tanıyor demek, Sözleşmenin bütünü içinde konu ve amacına aykırı, alelade anlam bakımından ise saçma ve makul olmayan bir sonuçtur.

Sözleşme evcil hayvanların hijyen sağlama veya genel kamu sağlığı sebebiyle, özel bir durum olmaksızın, topluca öldürülmelerine izin verdiği şeklinde yorumlanamayacağı gibi, nüfusun azaltılması meşru amacı için, 12. maddede, öldürme tedbirinin geçmiş olması da- bu tedbir devletlere bir borç olarak yüklenmemiş olduğundan-, tüm sokak hayvanları için toplu katliam şeklinde öldürme tedbirinin uygulanması sonucuna hiçbir şekilde varmaz. Toplu yakalama ve toplu süresiz alıkoyma tedbirleri bakımından sonuç aynıdır. Bir an için Sözleşmenin başıboş hayvan nüfusunun kontrol altına alınması amacını da ayrıca güttüğü, Sözleşme tarafından başıboş hayvanların yakalanma ve alıkonulmasının izin verilir durumlar olduğu, Sözleşmeye aykırı olmayacağı savunulabilir olsa bile, bu tedbirlerin tüm sokak hayvanlarını, topluca yakalama ve topluca süresiz alıkoyma yetkisini de verdiği konusu yoruma muhtaç bir noktadır.

VAHS 32. maddeye göre, yapılan lafzi yorum, açık bir şekilde saçma olan veya makul olmayan bir sonuca getiriyorsa, manayı tespit etmek için anlaşmanın hazırlık çalışmalarına ve yapıma şartları dahil, tamamlayıcı yorum araçlarına başvurulabilir. Konu ve amacı evcil hayvanların korunması, refahının sağlanması olan bir Sözleşmenin lafzi yorumunun bu sonucu ulaşması makul değildir. Bu nedenle hem Sözleşmenin giriş bölümü dahil bütünü, konu ve amacı dikkate alındığında, hem de anlaşmanın hazırlık çalışmaları içinde yer alan AKPM'nin 3. toplantısında "Hayvan nüfusunun kontrolü" başlığı altında AKPM'nin alınacak tedbirleri "a/köpeklerin fişlenmesi/işaretlenmesinin zorunlu hale getirilmesi/ (...) kentsel alanlardaki köpek sahiplerinin özel bir vergiye tabi tutulması/; b. köpek ve kedilerin ücretsiz veya düşük maliyetli kısırlaştırılmasının uygulamaya konulması/ c. kamu hijyeni ve sağlığı açısından

sokak hayvanlarının yok edilmesinin zorunlu olduğu durumlar” olarak sırasıyla belirttiği dikkate alındığında, c. bendi ifadesinin “kamu hijyeni ve sağlığı açısından sokak hayvanlarının yok edilmesi” şeklinde değil, “c. kamu hijyeni ve sağlığı açısından sokak hayvanlarının yok edilmesinin zorunlu olduğu durumlar³⁵” şeklinde ifade edilmiş olması nedeniyle sokak hayvanlarına karşı süresiz alıkoyma veya kamu sağlığı meşru sebebi olsa bile zorunlu olmayan durumlarda öldürme tedbirlerinin uygulanmasının Sözleşmeye aykırılık oluşturacağı açıkça ortadadır.

Sözleşmeye aykırılık oluşturabilecek bir diğer nokta ise Sözleşmenin genel yaşağının yasa/idari tedbirlerle değil de 3. kişilerin fiilleri sonucu ihlal edilmesi durumunda ortaya çıkabilir. Sözleşmenin 3. maddesinin hayvan refahı için temel kural niteliğinde getirdiği yasak “bir evcil hayvana veya sokak hayvanına gerekli olmayan veya hayvanın çıkarına olmayan acı, ıstırap veya kaygı çektirmek” yaşağıdır. Hayvana kötü muamele yaşağı, kamu yetkilileri de dahil olmak üzere, herkese dönük olan bir yasaktır. Sözleşmenin 2. maddesine göre, Taraf Devletlerin her biri, bu Sözleşmenin hükümlerini, gerektiğinde sokak hayvanları için de dahil, yürürlüğe koymak için gerekli önlemleri alma borcu altında olduğundan kötü muamele fiillerinin tespiti, sorumluların bulunması ve yargılanıp etkin şekilde cezalandırılmalarının sağlanması devletin pozitif yükümlülükler arasında görülebilecektir. Bu yükümlülüklerin yerine getirilmemesi Sözleşmenin ihlali anlamına gelecektir. Gerek yasanın görüşüldüğü dönemde gerek yasanın kabulü sonrasındaki süreçte basına yansıyan onlarca sokak köpeği katli vakası devletin pozitif yükümlülükleri yerine getirme sorumluluğunu da tartışmaya açar boyuta ulaşmış gözükmektedir³⁶.

Sözleşmenin ihlaline yol açacak bir diğer durum da genel kayıtsızlık, hareketsizlik veya üstü kapalı teşvik olarak nitelendirilebilecek hayvan refahı ve hayvan yaşamını tehlikeye sokan bir idari pratiğın bulunması

³⁵ İfade “iatalik” olarak tarafımızca işaretlenmiştir.

³⁶ Niğde, Gebze, Ankara, İstanbul gibi bir çok şehirde henüz yasa yürürlüğe dahi girmeden gerçekleşen sayısız hayvan katliamları neredeyse hiç hız kesmeden düzenli olarak basına yansımaktadır: örneğın, <https://gazeteoksijen.com/turkiye/kadikoyde-sokak-hayvani-katliami-25-kedi-ve-kopek-zehirlendi-221693>; <https://www.evrensel.net/haber/530965/kirklarelinde-toplu-kopek-katliami-iddiasi>

halidir. Her ne kadar 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu madde 13, 30.07.2024 tarihli 7525 sayılı yasa ile getirilen değişiklik sonrası şu hükme kavuşsa da : “Bakımevine alınan köpeklerden; insan ve hayvanların hayatı ve sağlığı için tehlike teşkil eden ve olumsuz davranışları kontrol edilemeyen, bulaşıcı veya tedavi edilemeyen hastalığı bulunan ya da sahiplenilmesi yasak olanlara 11/6/2010 tarihli ve 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanun’unun 9 uncu maddesinin üçüncü fıkrasında belirtilen tedbir uygulanır. Yerel yönetimler sahihsiz köpeklere ilişkin yürüttüğü iş ve işlemlerde Bakanlar Kurulunun 28/8/2003 tarihli ve 2003/6168 sayılı Kararı ile onaylanan Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi kapsamında gerekli idari tedbirleri almaya yetkilidir”, bu metin TBMM’ne sunulan yasa tasarısındaki ilk metin değildir; TBMM komisyonundaki görüşmeler sırasında muhalefet milletvekillerinin ve sivil toplum kuruluşlarının baskısı neticesi değişikliğe uğramış metindir. Yasa teklifinin ilk halinde, teklifin 5. maddesi ile 5199 sayılı Kanununun 13. maddesi için önerilen değişiklikte “Ötanazi” kavramı yasaya dahil edilmiş, ayrıca maddeye şu iki paragraf eklenmiş idi: “Bakımevine alınan hayvanlardan saldırgan olan, bulaşıcı ve tedavi edilemeyen hastalığı bulunan ya da sahiplenilmesi yasak olan hayvanlara yerel yönetimlerce ötanazi yapılır” ve “Sahipsiz hayvan popülasyonunun; kamu güvenliği bakımından tehlike oluşturmaya veya hayvandan hayvana ya da hayvandan insana bulaşan hastalıkların görülmesine, su kaynaklarının yaban hayatının ve biyolojik çeşitliliğin zarara uğramasına sebebiyet vermesi halinde ilgili yerel yönetim tarafından sahihsiz hayvanlara ötanazi yapılır.” 13. Madde için önerilen bu yasa teklifi Sivil toplum kuruluşlarının (bundan böyle, “STK”) ve halkın bir kesimi tarafından büyük tepkiyle karşılanmış; yasanın katliam yasası olarak tanınmasına sebep olmuştur. Özellikle 13. madde teklifi, kamuoyunu, yasanın Komisyonda görüşüldüğü sırada ikiye bölmüştür: bu hüküm (öldürme) lehine olanlar ve olmayanlar. 13. madde için önerilen teklifle öldürme fiili, anlamı ile uyuşmayan “ötanazi” sözcüğü ile ifade edilmiş ve o haliyle teklif “maddedeki öldürme sebepleri tamamen keyfi uygulamaya açık olduğu”, “*halen barmaklarda tecrit edilmekte olan yasaklı ırkların da ölüm fermanının imzalanmış*” olacağı, “*Kamu güvenliği bakımından hayvanın tehlike oluşturup oluşturmadığı, bahsi geçen hasta-*

lıkların hayvandan hayvana veya hayvandan insana bulaşıp bulaşmadığı, su kaynaklarının hayvan tarafından kirletilip kirletilmediği, biyolojik çeşitliliğin hayvan tarafından zarar gördüğü nasıl tespit edileceğine” dair yeterli açıklık içermediği, “buna kim karar vereceğinin” belli olmaması, “hayvanın öldürülmesine veteriner hekimin değil yerel yönetimlerin karar vermesi” gibi noktalar üstünden haklı ve güçlü eleştirilere maruz kalmış ve TBMM Tarım Orman ve Köy İşleri Komisyonundaki görüşmeleri sırasında 13. madde önerisi teklifi sunan milletvekilleri tarafından geri çekilmiş; şimdiki halini alan yeni teklif ise daha sonra TBMM Genel kurulunda oylanarak kabul edilmiştir. 5199 sayılı 13. maddenin yasa- laşmış hali 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu 9/3 maddesine atıf yaptığı için sokak hayvanlarının öldürülme- si ile ilgili olarak eski duruma geri dönmüştür. Yasa hayvanlara ötenazi yapmayı yasaklamaktadır. Ancak, hayvanlara acı ve ıstırap çektiren veya iyileşme durumu bulunmayan hastalık durumlarında; akut bulaşıcı bir hayvan hastalığının önlenmesi ya da eradikasyonu amacıyla veya insan sağlığı için risk oluşturan durumlarda ya da davranışları insan ve hay- vanların hayatı ve sağlığı için tehlike teşkil eden ve olumsuz davranışları kontrol edilemeyen durumlarda, veteriner hekim tarafından ötenazi ya- pılmasına karar verilebilecek ve işlem veteriner hekim tarafından veya veteriner hekim gözetiminde yapılacaktır.

Ancak teklifin sonradan değişikliğe uğraması ve maddenin değişik- lik sonrası kanunlaşmış hali, hukukçular ve konu ile yakından ilgili olan- lar dışında, kamuoyu tarafından yeterince anlaşılammış ve halk nezdin- de “sokak hayvanlarına ötenazi izni çıktığı” algısı yerleşmiştir. Nitekim daha yasa onaylanmadan onlarca öldürme vakası kayıt altına alınmış, TBMM görüşmeleri sırasında muhalefet milletvekillerince dile getiril- miştir. Yasanın yayımı sonrasında bazı belediye barınaklarında katliam yapıldığı haberleri basına yansımış; toplum içinde sokak hayvanlarına karşı nefret duygularıyla dolu olan, şiddete eğilimli kişiler tarafından hayvanlar öldürülmeye başlanmıştır. Sonuç olarak TBB'nin raporunda da belirttiği gerçekleşmesi muhtemel riskler, yasa öldürme tedbiri ile il- gili olarak eski halini korusa da tek tek ortaya çıkmış ve “toplumun belli

kesimlerinde hayvanlara yönelik bir süreklilik avı başlatılmış³⁷”tır. Maalesef aynı kadın cinayetleri gibi, şu an görsel ve yazılı basın sayfalarında hayvan katlinin yer almadığı tek bir gün geçmemektedir. Diğer yandan, mevcut yasaya dönük tepkinin dile getirildiği toplantı ve gösteriler de kolluk kuvvetleri tarafından sıklıkla engellenmektedir. Hali hazırda, TBBB raporunun dikkat çektiği “karşı grupların karşı eylemde bulunarak toplumu bir çatışma ve kaos ortamına sürüklemesi tehlikesi” de tamamen bertaraf edilmiş sayılamaz.

Böyle bir tablo karşısında yasanın yayımlanmış olmasının yeterli kalmadığının olgularla ortaya çıkması, konunun hukuki boyutunun ortalama bir vatandaşça anlaşılmasının güçlük arz ettiği gerçeği ve kamuoyunda özellikle ötanazi konusunda oluşan yanlış algının yaygın karakteri dikkate alınarak, ulusal mercilerin, toplumu aydınlatma borcunu yerine getirmesi, yanlış bilgi yayılımını engellemek için, idarenin sahip olduğu güçlü imkanları seferber ederek hayvan katlinin bir suç olduğunu kamuoyuna hatırlatması, mevcut yasanın sokak hayvanları için genel bir öldürme yasası olmadığını ilan etmesi, konuyu gündemde tutarak yanlış algının değişmesi için gereken tüm tedbirleri almasının devletin sözleşmeden kaynaklı pozitif yükümlülükleri yerine getirme borcunun gereği olarak değerlendirilmelidir.

Sözleşmenin amaçlarından birinin, mümkünse başıboş veya kaybolan bir hayvanı sahibine iade etmek olması gerektiği göz önüne alındığında, “toplu yakalama ve süresiz alıkoyma” politikasıyla sahipli veya bakılan hayvanların sahipleri tarafından iade alınması da büyük güçlükler arz edecektir. Oysaki Taraf devletlerin, başıboş veya kaybolan bir hayvanı bulan kişileri, ulusal hukuka uygun olarak harekete geçebilecek yetkili makama durumu bildirmeye teşvik etmeyi düşünmeleri beklendiğinden³⁸ bu doğrultudaki pozitif yükümlülükler bakımından yasa, değişikliğe uğramış haliyle, Sözleşme gereklerine uygun düşmemektedir.

³⁷ Bkz. TBB raporu, *op.cit.*

³⁸ Açıklayıcı rapor, Avrupa Konseyi, Rapport explicatif de la Convention européenne pour la protection des animaux de compagnie Strasbourg, 13.XI.1987. <https://rm.coe.int/16800ca477>

II. ULUSLARARASI ANDLAŞMANIN İHLALİNDEN KAYNAKLI DEVLET SORUMLULUKLARI

A) 125 Numaralı Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin Denetim Mekanizması

1- Çoklu müzakere yoluyla dolaylı denetim

Evcil hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi denetleme mekanizması oluşturma bakımından birçok yasa-andlaşma sözleşmesinden yapısal yönden ayrılır. Soyut ve borç yükleyen hukuk kuralları getiren andlaşmalar genelde andlaşma metinlerinde oluşturulması kararlaştırılan komite veya komisyonlar aracılığıyla sözleşmeyi denetleme mekanizması kurarlar. Sayıları değişkenlik göstermekle birlikte- kimi zaman taraf devlet sayısına eşit her üyeyi temsilen- seçilen uzmanlardan oluşan yargısal niteliğe haiz olmayan grup ya da komitelerin raporları devletlerin belli süreler içinde düzenli şekilde sundukları ulusal raporların değerlendirilmesi sonucu oluşur. Kimi andlaşma ayrıca Taraf devlet Komitesini tavsiye kararları almaya yetkilendirir³⁹Kimi zaman komiteler çalışmalarına ziyaret ve temasları da eklerler⁴⁰.

Sözü edilen bu denetleme mekanizmalarına kıyasla Evcil hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'nin bir denetleme mekanizmasına sahip olmadığı düşünülebilir çünkü sözleşme tarafından herhangi bir Komite veya Komisyon kurulması öngörülmemiştir. Ancak Çok Taraflı müzakereler başlığı taşıyan Sözleşmenin 15. maddesi Yüksek Sözleşmeci Tarafların, Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden sonraki beş yıl içerisinde ve sonraki her beş yılda bir ve Tarafların çoğunluğunun talep ettiği her zaman Avrupa Konseyi bünyesinde çok taraflı müzakereler yapacaklarına dair bir düzenlemeye sahiptir. Bu müzakerelerin konusu; Sözleşme'nin uygulanmasını ve Sözleşme'nin gözden geçirilmesinin

³⁹ Örnek, İnsan Ticaretine karşı Mücadele Uzman Grubu (GRETA) ve Taraf devlet Komitesinden oluşan denetleme mekanizması ile İnsan Ticaretine karşı Mücadele Avrupa Sözleşmesi (16.95.2005, Varşova), Série des Traités du Conseil de l'Europe - n° 197.

⁴⁰ Avrupa İşkenceyi ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezayı Önleme Komitesi (CPT): <https://www.coe.int/fr/web/cpt>

veya bazı hükümlerinin daha kapsamlı hale getirilmesinin uygunluğunu incelemek olduğu belirtilmiştir. Bu müzakereler, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'nin daveti üzerine gerçekleştirilecek toplantılarda yapılacaktır. Taraflar bu müzakerelere katılmak üzere bir temsilci görevlendirme hakkına sahip olacak; Sözleşmeye taraf olmayan Avrupa Konseyi üyesi herhangi bir ülke de, toplantılarda bir gözlemci ile temsil edilme hakkına sahip olacaktır.

Bu süreç AK Bakanlar Komitesini de içine alan bir süreçtir; taraflar her müzakereden sonra, müzakere ve Sözleşme'nin işleyişi hakkında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne bir rapor sunacaklardır. Taraflar gerekli görürlerse Sözleşme'nin 15 ila 23'üncü maddelerine değişiklik teklif edebileceklerdir.

2- Andlaşmanın güncellenmesi zorunluluğuna dair sorumluluklar

13 Kasım 1987 yılında imzaya açılan, 1 Mayıs 1992 tarihinde dört onay belgesinin sunulması sonrası yürürlüğe girmiş olan ve bugüne kadar 26 devlet tarafından onaylanmış 125 numaralı Avrupa Konseyi Sözleşmesi, Taraf Devletlerce ilk kez 1995 yılında düzenlenen çok taraflı danışma toplantısında ele alınmıştır. Bu toplantılar, 10 Mart 1995 tarihinde, yabancı hayvanların evcil hayvan olarak tutulması, evcil hayvanların yetiştirilmesi ve evcil hayvanlara cerrahi müdahaleler konularında üç ayrı kararın kabulü ile sonuçlanmıştır⁴¹. Avrupa Konseyi belgelerinden, Taraf Devletlerin bu andlaşma ile ilgili 1995 tarihinden itibaren bir daha çok taraflı danışma toplantısı düzenlemediği anlaşılmaktadır⁴². Oysaki Sözleşmenin 15. maddesine göre “Taraflar, Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden sonraki her beş yılda bir Avrupa Konseyi bünyesinde çok taraflı müzakereler yapacaklardır”. Açık olmak gerekir ki Avrupa devletlerinin neredeyse tamamı sokak hayvanlarından yalıtılmış sokaklara sahiptir. Sadece Fransa'da 2022 yılı rakamlarına göre 14,9 milyon ev

⁴¹ <https://www.coe.int/fr/web/cdcj/pet-animals>

⁴² Comité européen de coopération juridique, protection des animaux de compagnie. <https://www.coe.int/fr/web/cdcj/pet-animals>

kedisi ve 7,6 milyon ev köpeği bulunmaktadır. Avrupa devletlerinin birçoğu evcil hayvanlarla ilgili mevzuat boşluğu içinde değildir. Dolayısıyla andlaşma, Taraf Devletler ve Avrupa Konseyi Genel Sekreteri nezdinde önemden düşmüş gibi gözükmeyle birlikte, 5199 sayılı yasa değişikliği tartışmaları ile gündeme gelen evcil hayvanlar olarak sokak hayvanları hakları konusu, 125 numaralı Sözleşmenin çoklu müzakere kapılarının tekrar açılmasını, hatta Sözleşme'nin gözden geçirilmesi veya bazı hükümlerinin daha kapsamlı hale getirilmesinin uygunluğunun Taraf devletlerce incelenmesine vesile olabilir. Taraf devlet olan Türkiye'de 5199 sayılı yasa değişikliğinin yol açtığı başta fiziki koşullar ve sayı bakımından yetersiz barınaklarda⁴³ sokak hayvanlarını toplu biçimde yakalama ve süresiz alıkoymaya sebep olacak nitelikte yasal değişikliklerin Sözleşmeye uygunluğu ve genel olarak sokak hayvanlarının hakları konusu, Sözleşmenin 15. maddesinin işlevsel hale getirilmesini ve çoklu müzakerelerin yapılmasını gerekli kılan önemli bir durumdur. Her beş yılda bir yapılması öngörüldüğünden ve 15. Maddede çoklu müzakerelerde bulunmak için, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri yetkilendirildiğinden, konunun AK Genel Sekreteri önüne götürülmesi düşünülebilir.

Aynı şekilde Avrupa Konseyi Statüsü'nün 15. Maddesi ile "Sözleşmelerin ve anlaşmaların akdedilmesi ve hükümetler tarafından belirli sorunlara ilişkin ortak bir politikanın benimsenmesi de dahil olmak üzere, Avrupa Konseyi'nin amacına ulaşmaya yönelik tedbirleri inceleme" konusunda yetkilendirilmiş AK Bakanlar Komitesi de 125 numaralı Avrupa Konseyi Sözleşmesinin uygulanmasından sorumludur. Komitenin 125 numaralı Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin 15. maddesinin işletilmesi konusunda işlem yapma yetkisi bulunmaktadır. STK'ların veya siyasi partilerin görüş ve değerlendirmelerinin bu nedenle Avrupa Konseyi Genel Sekreterine ve AK Bakanlar Komitesine derhal iletilmesi kadük kalmış bir Sözleşmenin canlandırılmasına etkisi edebilecektir.

⁴³ Bkz. TBB raporu, *op.cit.*

B) Andlaşmadan Kaynaklı İhlaller

1- Uluslararası Hukuk kurallarına göre Devlet sorumluluğu

Uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden dolayı devletin sorumluluğu rejimi Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Taslak maddeler metninde çizilmiştir⁴⁴. Bu metin kabul edildiği tarihten bugüne bir uluslararası andlaşmaya dönüşmemiş olsa da gerek öğretilerde gerek uygulamada, teamül hukuku kurallarını barındırdığı müddetçe bir uluslararası hukuk kaynağı olarak değerlendirmeye alınmaktadır. Örneğin Uluslararası Adalet Divanı, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin uygulanması davasında⁴⁵, Devletlerin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler metninde yer alan uluslararası hukuka aykırılık fiilinin devlete isnat edilebilirliğine ilişkin hükümlerinin birer uluslararası teamül hukuku normu olduğunu belirtmiştir⁴⁶.

Metnin 1. maddesine göre, Devletin uluslararası hukuka aykırı herhangi bir eylemi onun uluslararası sorumluluğunu doğurur. Devletin uluslararası yasa dışı eyleminin unsurları 2. maddede belirtilmiştir. Buna göre, uluslararası hukuka göre Devlete atfedilebilen ve uluslararası bir yükümlülüğün ihlalini oluşturan bir eylem ya da ihmalden oluşan bir davranış devletin uluslararası hukuka aykırı eylemi demek olacaktır. Uluslararası yükümlülüğün ihlali uluslararası hukukun kaynaklarından doğan kuralların ihlalidir, bu nedenle uluslararası yükümlülük bir teamül kuralından veya bir andlaşmadan kaynaklı olabilir⁴⁷. Andlaşma kay-

⁴⁴ BM Genel Kurulu tarafından 12 Aralık 2001 tarihinde A/RES/56/83 sayılı kararı ile (A/56/49 (Vol. I)/Corr.3.) kabul edilen Uluslararası Hukuk Komisyonunun (UHK) Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler, 2001. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/french/draft_articles/9_6_2001.pdf

⁴⁵ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), International Court of Justice (ICJ) Reports, 2007, Judgment.

⁴⁶ İbidem, s.209.

⁴⁷ Bkz. konu ile ilgili eserler: Uzun, Elif (2021) Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu, 3. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları; Genel Kurul kararının ve karara eklenen Devletlerin

naklı olması halinde, andlaşmalar hukuku ve Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu rejimi olarak iki sorumluluk rejimi bir aradadır. Uluslararası çok taraflı andlaşmalardan veya emredici normlardan kaynaklanan yükümlülüklerle aykırılık durumunda oluşan ihlâl, uluslararası hukukta hem devletin uluslararası hukuka aykırı eylemini oluşturur hem de hukuki zararın da bizzat kendisini oluşturur. Buna göre, uluslararası andlaşmanın diğer taraflarının, ihlâl konusu norma uygun hareket edilmesinde hukuki yararları bulunmaktadır. Uluslararası hukukta hukuk devleti olmanın gereklerinden en önemlisi uluslararası hukuk kurallarına saygı ile belirlenir. Andlaşma tarafı olan her devletin, andlaşmaya taraf diğer devletlerin andlaşmanın hükümlerini iyi niyetle yerine getireceğine dair haklı beklentileri bulunmaktadır. Uluslararası hukuk bu haklı beklentiyi korur. Hukuka saygı ve hukuka uygun davranış her taraf devleti için meşru menfaati oluşturur. Bu menfaatin ihlâli doğrudan hukuki zarardır. İlgili metnin 33. maddesi, devletlerin uluslararası sorumluluklarının, ihlâl edilen uluslararası yükümlülüğün niteliğine, içeriğine ve ihlâl ediliş şartlarına bağlı olarak bir başka devlete, birden çok devlete veya uluslararası toplumun geneline karşı doğabileceğini hükme bağlamıştır.

125 numaralı Sözleşmenin hayvan refahı hakkı bakımından ihlal edildiği durumlarda Taslak Maddeler metninin 30. maddesi gereği, uluslararası hukuka aykırı eylemden sorumlu Devlet, fiilin devam etmesi halinde buna son vermek ve eğer koşullar gerektiriyorsa, bir daha tekrarlanmayacağına dair uygun teminat ve garantileri sunmak zorundadır. Uluslararası toplum sorumlu Devletten 30. madde uyarınca, uluslararası hukuka aykırı eylemin durdurulması ve tekrarlanmayacağına dair güvence ve garantiler vermesini isteyebilir.

125 numaralı Sözleşme eksik yönlerine rağmen, Rönesanstan beri bizimle eşit oldukları düşünülen başka bireyler karşısındaki yükümlülüğün sözleşmesi modeline göre tasarlanmış etik görevlerimizi değiştire-

Uluslararası Haksız Fiillerinden Kaynaklanan Sorumluluğunu Düzenleyen Maddeler Metni'nin Türkçe tercümesi için bkz. Hakkı Hakan ERKİNER, Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010, s. 307-327.

ren bir belge⁴⁸ olarak uluslararası toplumun genelini ilgilendirmektedir. Yaşam değerlidir; canlı varlıklara işkence ve kötü muamele yasağının teamül hukuku kuralı olarak bir uluslararası hukuk normu olduğu ifade edilebilir⁴⁹. Bu nedenle 125 numaralı Sözleşmenin *erga omnes*⁵⁰ hükümlerin uygulanmasına yol açacak potansiyelde olduğu söylenebilir⁵¹. İnsanlık, insan merkezci hümanist yaklaşımlı bir dünya tasarımından, önceliğin salt insan yaşamının olmadığı bütünüyle biyosferik eşitçilik yaklaşımının savunulduğu bir çağın kapısının aralandığı bir dönemdedir. Doğa ile sürdürülen insan merkezci olmayan yeni bir ilişkinin uluslararası hukukta doğumu belgelerinden biri olarak 125 numaralı Sözleşme insan dışı dünyanın, insanın amaçları için taşıdığı yararlılıktan bağımsız olarak, evcil hayvan aracılığıyla, “kendinde değer” olarak yer veren kilit hukuksal metinlerden biridir. Bu Sözleşmenin savunulması, güncellenmesi, insanlığın Batıda XIX. ve XX. da yüzyılda gerçekleştirdiği evcil hayvan katliamlarına⁵² karşı olan borcudur. Sokak sakinleri ve gönüllüler tarafından ihtiyaçları karşılanan, kendi doğal çevresinde sokakta kimseye zarar vermeden yaşamakta olan hayvanları topluca özgürlüklerinden, uygun olmayan koşullar içinde süresiz, mahrum etmek XXI. yüzyıldaki insanın varmış olduğu “insan düşün ve vicdan evrimine” uygun değildir. Bu nedenle 125 numaralı Sözleşme, 5199 sayılı yasa gibi, insanlığın yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak dışında çevre ve yaşam zenginlik ve çeşitliliğini azaltmaya hakları olmadığına üzerinde görüş birliğine varılmasına yol açmaya hazır bir metin olarak devletlerin sorumluluklarını sahiplenmesini beklemektedir.

⁴⁸ Luc FERRY, ekolojik yeni düzen,op.cit. s. 103.

⁴⁹ AB hukuku içinde AB kurucu metnine eklenen hayvan refahının gereklerinin dikkate alınacağını belirten 33. Numaralı Protokol bir örnektir. Hayvanların korunmasına dair uluslararası hukuk örnekleri için bkz.: DUBOS Olivier, MARGUÉNAUD Jean-Pierre, «La protection internationale et européenne des animaux», Pouvoirs, 2009/4 (n° 131), p. 113-126. <https://www.cairn.info/revue-pouvoirs-2009-4-page-113.htm>

Manon Gruda-Caroff. “Le Conseil de l’Europe, un organisme précurseur dans la législation sur la protection des animaux de compagnie” 2023.

<https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-04168527v1/file/A-2023-028.pdf>

⁵⁰ The Fundamental Rules of the International Legal Order: Jus cogens and Obligations Erga Omnes, Leiden/Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2006, s. 167-201, s. 167-171.

⁵¹ Bkz. İnsan hakları ihlali, dolaylı ihlal paragrafi, *infra*.

⁵² Meksika’da XVIII. yüzyılın sonunda, Madrid’te 1832’de, Paris’te 1878 ve 1892, İstanbul’da 1910 da gerçekleşen büyük köpek katliamları.

2- “Uluslararası hukukun önceliği” ilkesinin ulusal yargı tarafından uygulanma örneği

Nasıl ki bir düzenleyici işlemin usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş olan bir uluslararası andlaşmaya aykırılık taşıması durumunda işlemin yasaya aykırılığı ve idarenin kusurdan kaynaklı sorumluluğu öne sürülebileceği gibi, uluslararası andlaşmaya aykırılık taşıyan bir yasanın da devletin sorumluluğunu gerektireceği öne sürülebilmektedir. Çoğu Avrupa ülkesinde yasa koyucunun uluslararası taahhütlere uymamaktan kaynaklanan zararlara ilişkin sorumluluğu genellikle nesnel bir sorumluluktur ve nadiren bir kusur sorumluluğudur.

Esas olan, kuvvetlerin ayrılığı ilkesi gereği, yasama faaliyetinden devletin sorumlu tutulamayacağı kuralıdır. Nitekim idare hukukumuz bu doğrultuda birçok karar ile doludur. Yasanın genel, soyut olması veya herkes için eşitlik içerir özelliklerinin bozulduğu durumlarda doğan zararın karşılanması gerektiği de hem öğreti de hem de uygulamada kabul edilmiştir. Yasama işleminde sonucu ile eşitliğin bozulduğu duruma örnek olarak Danıştay, 12.Dairesi 20 Şubat 1973 tarihli kararı verilebilir⁵³. Danıştay bu kararında hukuka uygun yasama işlemleri için de” kamu yükleri önünde eşitlik ilkesi gereği” zarar görenlerin zararlarının karşılanması gerektiğini kabul etmiştir. Bu ilke, Fransız Danıştay’ının da *Fleurette* davasında “ağır biçimde zararın” varlığının kanıtlanmasına bağlı kıldığı, kusursuz sorumluluk ilkesidir. Devletin yasama faaliyetinden, örneğin kamu yükleri önünde eşitlik ilkesi gereği sorumlu tutulabilmesi için, söz konusu yasal düzenlemenin anayasaya aykırı olması şart değildir⁵⁴. Danıştay’ın 2010 yılında verdiği bir başka kararda ise “yasaların ilke olarak genel, soyut ve nesnel olmaları gerektiğini belirtmiş ve söz konusu kuralın bu özelliklere sahip olmadığını ve bir statüye atanmış olan kişilerin bu hukuki statüde bir değişiklik olmaksızın hukuk güvenliklerini ihlal edecek biçimde yasama tasarrufunda bulunulamayacağı

⁵³ Danıştay 2. Dairesi, 20.2.1973, E.1971/3770-K.1973/445. Amme İdaresi Dergisi, c.6, sayı:3, s.169.

⁵⁴ TAN Turgut, “Yasama faaliyetinden devletin sorumluluğu (Danıştay Dava Daireleri Kurulu’nun bir kararı üzerine)”, Ankara Üniversitesi Yayınları : Prof. Dr. Nevzat Toroslu’ya Armağan, Yıl 2015, Cilt 459, Sayı:2, ss. 1059 – 1071. <https://repository.bilkent.edu.tr/server/api/core/bitstreams/152694b7-cc4c-4900-85da-2923f568b543/content>

(...) sonuçta davacının Yasa kuralı gereği de olsa görevden alınmasının hukuka aykırı olduğuna” hükmedilmiştir⁵⁵.

Uluslararası kurala aykırı bir yasal düzenlemenin varlığı, bir zararın bulunması ve bu ikisi arasında sebep sonuç ilişkisinin varlığı durumunda taraf olunan uluslararası andlaşmaya aykırı yasal düzenleme nedenlerinin bir araya gelmesi şartına bağlı olarak Devletin yasama faaliyetinden sorumluluğuna hükmedildiği kararlarında⁵⁶ Fransız Danıştayının bu sorumluluğu hangi ilkeye dayandırdığı tartışma konusudur. Kimilerince, iki sorumluluk rejiminden farklı olarak bu sorumluluğun ne kusurlu ne de kusursuz sorumluluk olduğu, *sui generis* özellik gösterdiği ifade edilmektedir. Bu sorumluluğun kusurlu sorumluluk olduğunu ileri sürenler de vardır. *La Fleurette* kararında uygulanan “kamu yükleri önünde eşitlik ilkesinden” farklı olarak, kusura dayanan sorumlulukta zararın anormal ve özel olmasının kanıtlanmasına da gerek bulunmadığından sorumluluk türünün belirgin olması önemlidir.

3- Diğer andlaşmalarla bağlantılı olarak sorumluluk kuralları -hayvan hakları ihlalinin insan hakları ihlaline yol açtığı durumlar

a) Uzak-dolaylı koruma (kişi temel hakları aracılığıyla)

Hayvan Hakları ile insan haklarının kesişmesine, insan hakları belgeleri koruma mekanizmalarının insan haklarının korunması denetimini işletmeye başladığı ilk dönemden beri rastlanır. Avcılığa karşı hayvan hakları savunucularının eylemleri örneği, böyle bir kesişme noktasında yer alır. Aynı şekilde hayvan hakları konusunda yapılan protesto gösterileri de insan haklarının ifade özgürlüğü ve toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma özgürlükleri alanına girmektedir. Orman tavuğu, tilki veya balina avlama partilerini sabote etmek, AIHS'nin 10. maddesi anlamında ifade özgürlüğü hakkı kapsamına girmiştir. Uluslararası insan hakları içtihadi konu ile ilgili çok sayıda örnek barındırır⁵⁷. Bu nedenle 5199 sayılı

⁵⁵ T.C. Danıştay, İDDK; 29.4.2010, E.2009/901-K.2010/903. Danıştay Dergisi, sayı:125, s.39 vd.

⁵⁶ Fransız Danıştay, Conseil d'Etat, 11 février 2005, GIE Axa Courtage ve CE, 8 février 2007, Gardedieu.

⁵⁷ AIHM, Steel et autres c/ Royaume-Uni du 23 septembre 1998, un arrêt Hashmann and Harrup c/ Royaume-Uni du 25 novembre 1999, une décision Geert Drieman et autres c/ Norvège du 4 mai 2000.

yasa karşıtı hayvan hakları savunucularının gösterilerine izin verilmemesi, barışçıl gösterilerin polis müdahalesi ile dağıtılmasının, Türkiye’de müdahale edilen tüm barışçıl gösteriler gibi, gösteriye katılan kişilerin AİHS 11. maddesinde yer alan toplantı ve gösteri yapma temel hakkına karşı devletin ihlal eylemini oluşturduğu tartışma götürmez.

İfade özgürlüğü ve toplantı ve gösteri yapma hakkı örneğinde olduğu gibi hayvan haklarının savunulduğu tüm durumlarda eğer bir uluslararası insan hakları metninde teminat altına alınmış temel hak ve özgürlük olarak bir insan hakkı ihlali gerçekleştiriliyorsa hayvan hakları sekmesiyle insan hakları hukuku uygulama alanı bulmaktadır. Bu insan ve hayvan hakları ilişkisindeki uzak- dolaylı bir bağlıdır.

b) Yakın-dolaylı koruma (Hayvan Refahı-İnsan Onuru birlikteliği)

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (bundan sonra, “AİHM”), dini ritüel sebebiyle hayvanların uyutulmadan kesilmesini yasaklayan düzenlemelerin, inanç özgürlüğüne aykırı olmadığına ve ayrımcılık içermediğine karar verdiği *Executief van de Moslims van België et autres c/ Belgique* başvurusunda⁵⁸ AİHM ilk defa “hayvan refahı” kavramını doğrudan korumuştur.

Belçika’da, hayvanların korunması ve refahına ilişkin 14 Ağustos 1986 tarihli yasa, törensel kesim istisnası dışında, omurgalı hayvanların önceden anestezi veya şoklama yapılmadan öldürülmesini yasaklamaktadır⁵⁹. Benzer durum Fransa için de geçerlidir. 2017 ve 2018’de Flaman ve Valon bölgeleri bu istisnaya son veren kararname düzenler; böylelikle törensel (ritüel) öldürmeler sırasında geri döndürülebilir, ölümcül olmayan bayıltmaya başvurmak zorunlu hale gelir. İnançlarına uygun kurban kesiminin engellendiği gerekçesiyle bu düzenlemenin iptali için ulusal mahkemeler ve AB organları önünde yapılan müraca-

⁵⁸ AİHM, 13 févr. 2024, *Executief van de Moslims van België et autres c/ Belgique*, nos 16760/22 et 10 autres.

⁵⁹ *Ibidem*. s. 13.

atlardan sonuç elde edemeyen Müslüman ve Yahudi toplumuna bağlı kişi ve kuruluşlar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne getirdikleri başvurularında, bu müdahalenin din özgürlüklerinin (AİHS, madde 9) ihlali olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesi din veya inancını açıklama özgürlüğünün, sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli sınırlamalara tabi tutulabileceğini öngörmektedir. “Hayvan refahı” madde metninde yer almamaktadır. Ancak AİHM, kararında, “hayvan refahını”, “kamu ahlakının korunması” meşru amacına bağlamış, bunu yaparken, ahlak kavramının “özü itibarıyla evrimsel” olduğunu vurgulayarak ve Sözleşme'nin çağdaş anlayışlar ışığında yorumlanması gereken “yaşayan bir araç”⁶⁰ olduğunu hatırlatmıştır⁶¹.

Bu başvuruda dolaylı olarak bir insan hakkı (din özgürlüğü) ve bir hayvan hakkı (hayvan refahı) karşı karşıya gelmiştir. AİHM elbette bir hayvan hakları mahkemesi değildir; ancak bir insan hakları mahkemesi önünde, “hayvan refahı”, hayvan hakkı olarak bir insan hakları belgesinde kendine ilk kez bir koruma alanı bulmuş olmaktadır. Mahkemenin din özgürlüğü karşısında hayvan hakkı meşru amacına yer açması ve bunu yaparken hayvan refahını kamu ahlakının korunması meşru amacı içinde görmesi, ahlak kavramının “özü itibarıyla evrimsel” olduğunu vurgulaması ve Sözleşme'nin çağdaş anlayışlar ışığında yorumlanması gereken “yaşayan bir araç” olduğunu hatırlatmış olması “hayvan hakları” bakımından AİHM içtihadının büyük bir evrime geçtiğinin habercisidir. Bundan böyle hayvan haklarının bir insan hakları belgesi içinde kamusal vicdan kavramı altında koruma alanı kazandığı söylenebilir. Sözleşmede yer alan “herkes” kavramı, hukuk kişiliği olarak sadece insan ile ilgili olduğundan yaşam hakkını 2. madde altında, kötü muamele yaşağını 3. madde altında hayvanlar için doğrudan işletmek şimdilik mümkün gö-

⁶⁰ İbid.

⁶¹ Bu tür bir gerekçe, mahkemede avlanma yasağına ilişkin bir dava için de kullanılmıştır: AİHM, Friend ve diğerleri- Birleşik Krallık (k.k.), no. 16072/06 ve 27809/08, 24 Kasım 2009, paragraf 50 ve devamı).

zükmesine de⁶² AİHM'nin çağdaş yorum tekniği bundan böyle AİHS'ni, hayvan haklarını dolaylı olarak koruyan uluslararası metin haline getirmiştir.

Devletlerarası başvuru bakımından bu yön *erga omnes* hükümler bakımından önem taşımaktadır. Zira *erga omnes* yükümlülükler olarak adlandırılan yükümlülüklerin ihlal edilmesi durumunda, normun hitap ettiği tüm Devletlerin bu yükümlülüklerle sahip olduğu ve subjektif bir haktan hukuki zarar ortaya çıktığı kabul edilmektedir⁶³.

Bireysel haklar bakımından bu sebeple bir çocuğun sokakta her gün yemek verdiği, hastalığında ilgilendiği, sabah akşam eve girerken kafasını okşadığı, onunla sokakta oyun oynadığı ve derin duygusal bağ kurduğu zararsız bir sokak hayvanının, yerel makamlarca sokaktan alınarak götürülmesinin ve fiziki koşulları yetersiz barınaklarda süresiz tutulacak olmasının da çocuk yönünden bir temel hak ihlali (madde 3, madde 8) olacağı, uygulanan tedbirin de “hayvan refahı” bakımından kamu ahlaki kamu vicdanını zedeleyecek ölçüde uygun meşru amaç oluşturmadığı şimdiden söylenebilir.

AİHM sözü geçen kararında, hayvan refahı kavramını değerlendirenken ayrıca, acıyı en aza indirmenin en iyi yolunun bayılma olduğu ve “daha az radikal” hiçbir önlemin söz konusu hedefe ulaşamayacağı

⁶² Hayvanın hukuki statüsü ve bu statünün felsefi tartışmaları için bkz.: KOÇHİSARLIOĞLU Cengiz, SÖĞÜTLÜ ERIŞGİN Özlem, “Hayvanın Hukuki Konumu”, Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, C. 8, Sy. Özel, 2013, ss. 1691-1723.; ÇELEBİ, Özgün. “Kişi ve Eşya Ayırımı Bağlamında Hayvanların Hukuki Statüsü”, İstanbul Hukuk Mecmuası 76, Sy. 2 (Nisan 2018), s. 559-622, <https://dergipark.org.tr/pub/ihm/issue/44579/553317>; REEVES Joseph, L'animal en droit international, Université d'Angers, Doktora tezi, 2022. <https://theses.hal.science/tel-03948566> (Erişim tarihi: 08.08.2024); FERRY Luc, Ekolojik yeni düzen (Çev. Turhan Ilgaz), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Cogito,1. Baskı, 2020; SINGER Peter, Hayvan Özgürleşmesi, (Çev. Harullah Doğan), Ayrıntı Yayınları, Nisan 2018, 2. Basım; KUÇURADİ İoanna, Adaletin gerektiği hukuk, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, Türk Felsefesi ya da Simurg Dizisi, 17,2023; Yargıya Felfeyle bakmak (Hazırlayanlar: Kurtul GÜLENC, Özlem DUVA, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Cogito,1.Baskı, 2016; NUSSBAUM C. Martha, Frontiers of Justice, Disability, Nationality, Species membership, Harvard University Press,2007; KABOĞLU İbrahim Ö., YANCI ÖZALP Nihan, Çevre Hakkı, İstanbul, Tekin Yayınevi, , 4. Baskı,2021; Platon, Yasalar,Nomoi, Cilt 1, Kabalıcı Yayınevi, 2. Basım,1998.

⁶³ Bkz. BM, Responsabilité Des États [Point 2 De L'ordre du Jour] Document A/CN.4/488 et Add. 1 à 3 Commentaires et observations reçus des gouvernement, S. 103, 141. 164, https://legal.un.org/ilc/documentation/french/a_cn4_488.pdf

sonucuna varan “bilimsel bir fikir birliğinin” varlığına da dikkat çekmiştir. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, TBB’nin raporunda da bahsedilen Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü’nün, hayvan nüfusunun kontrol altına alınması konusunda 1990 yılından beri kısırlaştırma, hayvan sahibinin eğitilmesi ve mikroçip uygulamasından oluşan kombine bir yöntemi, en geçerli yöntem olarak benimsediği fikir⁶⁴, hayvan refahına aykırı tedbirleri bundan sonra da değerlendirecek olan AİHM’in yapacağı incelemelerde, bilimsel fikirlere yer vereceği için⁶⁵ güçlü argüman oluşturmaktadır. Gerek insan haklarını gerek hayvan haklarını ilgilendiren konularda bilimsel yaklaşım ve sonuçların dikkate alınması yönünden yasama ve yargı organlarına, ulusal hukukta başta T.C. Anayasa Mahkemesi’ne, sorumluluk düşmektedir.

Hayvan refahı ile ilgili kimi durumlarda insan onurunun da dikkate alınması, ulusal ve uluslararası hukukta bir gereklilik oluşturabilir. BM İnsan Hakları Komitesi önünde karara bağlanan “cüce atma gösterisi” başvurusundan⁶⁶ beri “insan onuru”, ona aykırı muameleye maruz kalan tarafından reddedilerek insan onuruna saygı hakkı ilgili kişi tarafından öne sürülmesi bile, insan onuru, “özellikle Sözleşmenin (BM Medeni ve Siyasal Haklar Paketi) amaçlarıyla uyumlu insan onuru, kamu düzenini korumak için gerekli” olduğundan objektif biçimde korunmaktadır. İnsan onuruna aykırı muameleye maruz kalan tarafından reddedilerek ilgili kişi tarafından sahip çıkılmadığı durumda da korunan insan onuruna saygı hakkı gibi, hayvana reva görülen bir muamelenin insan onurunu zedeleyecek türde ve seviyede olması halinde, “refah hakkını” ileri sürmekten aciz hayvanlar adına refah hakkını ; insan onurunun zedelenmediğini düşünenlere karşı da insan onuruna saygı hakkını korumak hem kanun koyucunun hem de yasa uygulayıcılarının ödevi olmaktadır.

⁶⁴ Bkz. TBB raporu, *op.cit.* Paragraf 7.

⁶⁵ AİHM, Executief van de Moslims van België et autres c/ Belgique, nos 16760/22 et 10 autres, 13 févr. 2024, parag. 116-118.

⁶⁶ BM, İnsan Hakları Komitesi, Manuel Wackenheim c. France, Communication No. 854/1999, U.N. Doc. CCPR/C/75/D/854/1999 (2002).

SONUÇ

5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu hem ulusal hem de uluslararası hukuk bakımından birden çok noktadan tartışmalara sebep olacak hükümler içermektedir. İlgili kanun sadece hayvan hakları bakımından değil, insan haklarını ilgilendirir boyutuyla da uluslararası hukuku ilgilendirecek seviyede değişikliklere tabi tutulmuştur. 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu mevcut düzenlemesiyle Evcil Hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesini ihlal eder hükümler içermektedir.

Adı Hayvanları Koruma Kanunu olan 5199 sayılı Kanunun Amaç başlığı taşıyan 1. maddesinde yapılan değişiklik, Kanunun amacında değişiklik anlamı taşır. Önceki haline "insan, hayvan ve çevre sağlığı gözetilmek kaydı" eklenmesi yasa koyucunun burada "hayvanların rahat yaşamlarını ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek, hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlama" amacını yeterli görmediği sonucu çıkmaktadır. Oysaki insan ve çevre sağlığı ve güvenliği, Anayasa dahil, zaten birçok yasa tarafından özel olarak korunmaktadır. Aslında yapılan bu ekleme, kanuna getirilen tüm düzenlemeler birlikte okunduğunda Hayvanları Koruma Kanununun amacı ve ruhunu değiştirme saiki taşımaktadır. Nitekim 30/7/2024 tarihli ve 7527 sayılı Kanunun 2. maddesiyle, 3. Maddenin k bendinde yer alan "ve hayvanların rehabilite edileceği" ibaresi ", hayvanların sahiplendirilinceye kadar barındırıldığı ve rehabilite edildiği" şeklinde değiştirilmesi gibi yapılan değişikliklerin birçoğu, başta tüm sokak hayvanlarının toplatılması neticesini veren değişikliklerdir. Bu da insanın yaşayan tüm canlılara ahlaki bir yükümlülüğünün olduğunun tanınmasına; insan ile ev hayvanları arasında mevcut özel bağa; ev hayvanlarının insan yaşam kalitesine olan katkılarını ve bunun sonucu olarak da toplum için taşıdığı öneme vurgu yapan bir "Giriş" metnine sahip Evcil Hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi ile uyumsuzdur.

Evcil Hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi aynı zamanda insan tarafından bakılan hayvanların geniş çeşitliliğinden kay-

naklanan güçlükleri de aşırı hayvan nüfusunun insan ve diğer hayvanların sağlığı ve güvenliği bakımından yaratacağı riskleri de dikkate almış bir metindir. Ancak Sözleşme bütünü içinde değerlendirildiğinde Sözleşmenin hiçbir kuralı sokak hayvanlarının -bakıcısı olanları da dahil biçimde- toplu biçimde toplanmasına, toplu biçimde süresiz alıkonulmasına, uygun olmayan şartlarda toplama ve tutmaya izin verir biçimde yorumlanamaz.

30/7/2024 tarihli ve 7527 sayılı Kanunun 9. maddesiyle Kanunun 24. maddesinde yapılan “ve bu suretle bulundurduğu” ibaresinin “veya sahiplendiği” şeklinde değiştirilmesi gibi benzeri değişikliklerle yerel hayvan gönüllerinin ve sokak hayvanlarına bakanların, kısaca sivil toplumun hayvanla devlet arasına sokulmaması amaçlanmış gözükmektedir, Yerel hayvan koruma gönüllüsü kurumunun kaldırılması ve sahipsiz hayvanlara bakılmaması sonucu getiren böylesi bir düzenleme ile bir bakıma insanın ahlaki görevleri de devlet tarafından düzenlenmiş olmaktadır; hayvanların çevrenin gerçek sahipleri olduğu, doğanın parçası oldukları gerçeği göz ardı edilmekte, insan, doğada ve doğamsı mekanlarda diğer türlere saygı borcu olmadan, kayıtsız şartsız, üstün biçimde ve merkeze oturtulmaktadır.

Her şeye rağmen bu kanun değişikliklerinin bir yararı olmuştur ki son olarak buna değinmekte yarar vardır. Ulusal bir kanunun yürürlükteki bu mevcut hali, Avrupa Konseyi bünyesinde imzalanmış olan Evcil Hayvanların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesinin acilen güncellenmeye ve denetime muhtaç olduğunu ortaya koymuş olduğundan 125 numaralı Sözleşmenin ivedilikle etkinliğinin sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

BABADJI Ramdane, “L’animal et le droit : à propos de la Déclaration universelle des droits de l’animal”, *Revue juridique de l’Environnement* Année 1999 1, ss. 9-22.

BATI Murat, İNCİ Zekiye Özen, *Hayvanlar ve Hukuk* (Editörler), Yetkin Yayınları, 2023.

CEYLAN Ebru, “Türk Borçlar Kanunu’na Göre Hayvan Bulunduranın Sorumluluğunun Değerlendirilmesi, *in* Hayvanlar ve Hukuk (Editörler):

BATI Murat, İNCİ Zekiye Özen), Yetkin Yayınları, 2023. s.51-78.

DESCARTES, *Metafizik Düşünceler*, (Çeviren: Emir Doğan YILMAZ), Kapra Yayınları, 2021

DESCARTES, *Yöntem Üzerine Konuşma*, (Çeviren: Murat ERŞEN), T.C. İş Bankası Yayınları, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, 2020.

DUBOS Olivier, MARGUÉNAUD Jean-Pierre, «La protection internationale et européenne des animaux», *Pouvoirs*, 2009/4 (n° 131), p. 113-126. <https://www.cairn.info/revue-pouvoirs-2009-4-page-113.htm>

ERKİNER Hakan, *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010, s. 307-327.

EXBALIN Arnaud, «Le Grand massacre des chiens». *Mexico, fin XVIIIe siècle*, *Histoire urbaine*, 2015/3 (n° 44), p. 107-124. DOI: 10.3917/rhu.044.0107. URL: <https://www.cairn.info/revue-histoire-urbaine-2015-3-page-107.htm>

FERRY Luc, Ekolojik yeni düzen (Çev. Turhan Ilgaz), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Cogito,1. Baskı, 2020.

GRUDA-CAROFF Manon, “Le Conseil de l’Europe, un organisme précurseur dans la législation sur la protection des animaux de compagnie”,2023.

GÜRPINAR Damla, “Sokak Hayvanlarının Dramlarına Bir Çözüm Olarak Hayvanların Sahiplenilmesi”, in Hayvanlar ve Hukuk (Editörler: BATI Murat, İNCİ Zekiye Özen), Yetkin Yayınları, 2023, s.263-300.

İLHAN Cengiz, Günümüz Türkçe’siyle Mecelle, Ankara, Yetkin Yayınları,2011.

KABOĞLU İbrahim Ö., **YANCI ÖZALP Nihan**, Çevre Hakkı, İstanbul, Tekin Yayınevi, , 4. Baskı,2021;

KOÇHİSARLIOĞLU Cengiz, **SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN Özlem**, “Hayvanın Hukukî Konumu”, Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, C. 8, Sy. Özel, 2013, ss. 1691-1723.

KÖKSAL Mehmet, “HAYVAN KAVRAMININ HUKUKTAKİ OLAN VEOLMASI GEREKEN YERİ, in Hayvanlar ve Hukuk (Editörler: BATI Murat, İNCİ Zekiye Özen), Yetkin Yayınları, 2023. s. 95-112.

KUÇURADİ İoanna, Adaletin gerektiği hukuk, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, Türk Felsefesi ya da Simurg Dizisi, 17, 2023.

NART Serdar, “Karşılaştırmalı Hukukta Hayvanların Hukuki Niteliği”, in Hayvanlar ve Hukuk (Editörler: Batı Murat, İnci Zekiye Özen), Yetkin Yayınları, 2023, s. 300-394.

NUSSBAUM C. Martha, *Frontiers of Justice, Disability, Nationality, Species membership*, Harvard University Press, 2007.

ÖZGÜN Çelebi, “Kişi ve Eşya Ayrımı Bağlamında Hayvanların Hukuki Statüsü”, *İstanbul Hukuk Mecmuası* 76, Sy. 2 (Nisan 2018), s. 559-622. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihm/issue/44579/553317>

PLATON, *Yasalar, Nomoi*, Cilt 1, Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, 1998.

REEVES Joseph, *L’animal en droit international*, Université d’Angers, Doktora tezi, 2022. <https://theses.hal.science/tel-03948566>

S. SALT Henry, *Les droits de L’animal consideres dans leur rapport avec le progres social*, Paris, H. Welter, 1914.

SINGER Peter, *Hayvan Özgürleşmesi*, (Çev. Harullah Doğan), Ayrintı Yayınları, Nisan 2018, 2. Basım.

SOHM-BOURGEOIS Anne-Marie, “La personification de l’animal, une tentative a repousser”, *Dalloz*, 1990, *Chron.*, s. 33.

SUR Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Beta Yayınları, 16. Baskı, 2022.

TAN Turgut, “Yasama Faaliyetinden Devletin Sorumluluğu (Danıştay Dava Daireleri Kurulu’nun bir kararı üzerine)”, *Ankara Üniversitesi Yayınları* : Prof. Dr. Nevzat Toroslu’ya Armağan, Yıl 2015, Cilt 459, Sayı:2, s. 1059 – 1071.

The Fundamental Rules of the International Legal Order: Jus cogens and Obligations Erga Omnes, Leiden/Boston, Martinus Nijhoff Publishers, (Editors: Christian Tomuschat and Jean-Marc Thouvenin), 2006, s. 167-201, s. 167-171.

UYAR, Ç., ELVAN, O.D., (2023), “Türk Hukukunda Kuşların Korunmasına Dair Ulusal ve Uluslararası Mevzuatın İncelenmesi”, Analysis of National and International Legislation on the Protection of Birds in Turkish Law. Journal of Environmental and Natural Studies, 5 (1), 98-106. DOI: <https://doi.org/10.53472/jenas.1283186>

UZUN Elif, Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu, 3. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2021.

Yargıya Felsefeyle bakmak (Hazırlayanlar: Kurtul GÜLENÇ, Özlem DUVA), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Cogito,1.Baskı, 2016.

ULUSAL MEVZUAT VE ULUSLARARASI HUKUK METİNLERİ

12.07.2024 tarihli, 2/2275 Esas numaralı Hayvanları Koruma Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi.

24.06.2004 tarihli 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu (01.07.2004, 25509 sayılı Resmî Gazete) (eski metin):

27/9/1994 tarihli ve 4041 sayılı Kanunu ve 27.04.1996 tarihli ve 96/8125 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

28 Aralık 1993 tarihli ve 3958 Sayılı Kanun ve 15 Mart 1994 tarihli ve 94/5434 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (17 Mayıs 1994 tarih ve 21937 Sayılı Resmî Gazete).

5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanununun değişiklikleri içeren yeni metni: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5199&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

7527 sayılı Kanun (02.08.2024 tarihli, 32620 sayılı Resmî Gazete) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/08/20240802-5.htm>

797 sayılı Kanun (17.12.1966 tarih ve 12480 sayılı Resmî Gazete' de yayınlanmıştır). <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263673/kuslarin-himayesine-dair-milletlerarasi-sozlesme.html>

Avrupa Konseyi, Rapport explicatif de la Convention européenne pour la protection des animaux de compagnie Strasbourg, 13.XI.1987. <https://rm.coe.int/16800ca477>

BM Genel Kurulu, Doğa için Dünya Şartı, 37/7 numaralı, 28.10.1982 tarihli Karar.

BM, Responsabilité Des États [Point 2 De L'ordre du Jour] Document A/CN.4/488 et Add. 1 à 3 Commentaires et observations reçus des gouvernement, S. 103, 141. 164,

BM, Uluslararası Hukuk Komisyonu, Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler, 2001. 12 Aralık 2001, A/RES/56/83 sayılı kararı ile (A/56/49 (Vol. I)/Corr.3.)

Çevre ve Orman Bakanlığının Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği

Ev Hayvanlarının Üretim, Satış, Barınma ve Eğitim Yerleri Hakkında Yönetmelik <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=15374&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeliği&mevzuatTertip=5>

Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme (RAMSAR), Unites Nations Treaty Collection,

Uluslararası Taşımacılık Sırasında Hayvanların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (13 Aralık 1968).

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 23 Mayıs 1969, BM Andlaşmalar Külliyyatı, Nations Unies, Recueil des Traités, vol. 1155, p. 331, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/french/conventions/1_1_1969.pdf

ULUSLARASI MAHKEME KARARLARI

AİHM, Steel et autres c/ Royaume-Uni du 23 septembre 1998.

AİHM, Hashmann and Harrup c/ Royaume-Uni du 25 novembre 1999.

AİHM (Déc.) Geert Drieman et autres c/ Norvège du 4 mai 2000.

AİHM Executief van de Moslims van België et autres c/ Belgique, 13 févr. 2024, nos 16760/22 et 10 autres.

BM, İnsan Hakları Komitesi, Manuel Wackenheim c. France, Communication No. 854/1999, U.N. Doc. CCPR/C/75/D/854/1999 (2002).

Uluslararası Adalet Divanı, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), International Court of Justice (ICJ) Reports, 2007, Judgment.

ULUSAL MAHKEME KARARLARI

Danıştay, 20.2.1973, E.1971/3770-K.1973/445. Amme İdaresi Dergisi, c.6, sayı:3, s.169.

Danıştay, İDDK; 29.4.2010, E.2009/901-K.2010/903, Danıştay Dergisi, sayı:125, s.39 vd.
Fransız Danıştayı, Conseil d'Etat, 11 février 2005, GIE Axa Courtage ve CE, 8 février 2007, Gardedieu.

RAPORLAR

Türkiye Barolar Birliği Hayvan Hakları Komisyonunun “Hayvanları Koruma Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifine İlişkin Hukuki Değerlendirme”, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/hayvanlari-koruma-kanununda-degisiklik-yapilmasina-dair-kanun-teklifine-iliskin-hukuki-degerlendirme-84921>

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.retronews.fr/societe/echo-de-presse/2017/12/14/1850-la-premiere-loi-de-protection-animale>

<https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y2/T2/WebOnergeMetni/df2c98ac-4cb1-4003-9c07-935b00f06b0e.pdf>

https://legal.un.org/ilc/documentation/french/a_cn4_488.pdf

https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/french/draft_articles/9_6_2001.pdf

<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/No%20Volume/55290/Part/I-55290-080000028051835d.pdf>

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040701.htm#2>

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060512-7.htm>

<https://repository.bilkent.edu.tr/server/api/core/bitstreams/152694b7-cc4c-4900-85da-2923f568b543/content>

https://www.persee.fr/doc/rjenv_0397-0299_1999_num_24_1_3607

<https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-04168527v1/file/A-2023-028.pdf>